

ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์กับอังกฤษในพ.ศ. 2369 มิได้หมายความว่า ไทยเพิ่งจะมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ไทยได้ติดต่อกับค้าขายกับพ่อค้าตะวันตกมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยอยุธยาตอนกลาง ครั้นต่อมาค้าขายเสื่อมลงในสมัยอยุธยาตอนปลายภายหลังที่กรุงศรีอยุธยา เสียแก่พม่าครั้งที่สอง ในพ.ศ. 2310 แล้ว การติดต่อกับค้าขายระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกก็หยุดชะงักลง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไทยเริ่มติดต่อกับค้าขายกับพ่อค้าตะวันตกอีก โปรตุเกสได้ส่งคณะทูตของตนเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยถึง 2 ครั้งคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352) และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367) นอกจากนี้แล้วอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ส่งคณะทูตของตนเดินทางเข้ามาขอเปิดสัมพันธไมตรีกับไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความสัมพันธ์ที่ไทยมีต่อประเทศตะวันตกก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จะแบ่งออกเป็นความสัมพันธ์ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์

ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยา

ภายหลังที่โปรตุเกสเป็นฝรั่งชาติแรกที่ได้เปิดประตูการค้ากับไทยในพ.ศ. 2054 แล้ว ได้มีฝรั่งชาติอื่นๆ เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยในสมัยอยุธยาอีกหลายชาติคือ สเปน (พ.ศ. 2141) ฮอลันดา (พ.ศ. 2147) อังกฤษ (พ.ศ. 2155) เดนมาร์ก (พ.ศ. 2164) และฝรั่งเศส (พ.ศ. 2205) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยา เริ่มต้นจากความสัมพันธ์ทางการค้าที่ยังไม่มีปัญหาทางการเมืองเข้าแทรกแซง ครั้นเมื่อการค้าต่างประเทศ

ขยายตัว มีชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างพ่อค้าตะวันตกจึงเกิดขึ้นและนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองในเวลาต่อมา

การค้าต่างประเทศของไทยเริ่มเจริญรุ่งเรืองมากนับแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2148-2153) ซึ่งเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองสงบสุขเว้นว่างจากการทำศึกสงครามกับพม่า หลักฐานที่แสดงว่าการค้าต่างประเทศเริ่มเจริญรุ่งเรืองในสมัยนี้ก็คือ การที่สมเด็จพระเอกาทศรถส่งราชทูตไปยังประเทศฮอลันดาในพ.ศ.2150 (ค.ศ.1607) และได้ชักจูงให้พ่อค้าฮอลันดาเข้ามาค้าในประเทศไทยมากขึ้น ปัจจุบันอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้การค้าต่างประเทศขยายตัวมากขึ้นก็คือการที่รัฐบาลไทยได้ให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าตะวันตกในการซื้อสินค้าผูกขาดบางอย่าง เช่นพ่อค้าฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษให้ซื้อหนังสัตว์ในพ.ศ.2160¹ หรือการที่อังกฤษได้รับสิทธิพิเศษให้ซื้อแร่ดีบุกได้ในราคาปกติจากชาวพื้นเมืองในเขตเมืองชุมพรและไชยา² เป็นต้น การให้พิเศษเช่นนี้ทำให้ฐานะของพ่อค้าต่างชาติที่ได้รับสิทธิพิเศษนั้นๆมีความมั่นคง เพราะได้รับผลประโยชน์จากการค้า จึงพยายามเพิ่มพูนผลประโยชน์ทางการค้าของตนด้วยการขยายกิจการค้าของตนออกไปอย่างกว้างขวางซึ่งทำให้ตลาดการค้าของไทยขยายตัวออกไปเช่นกัน อย่างไรก็ตามการให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าบางชาติในการผูกขาดสินค้าแต่ละประเภทนั้น ทำให้พ่อค้าชาติอื่นที่ไม่ได้รับสิทธิพิเศษคงกล่าว เกิดความรู้สึกอิจฉาริษยาและหาโอกาสกลั่นแกล้งอันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ปัญหาทางการเมือง เมื่อรัฐบาลแต่ละชาติพยายามยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรณีพ่อค้าของตนเกิดการตีพิพาทกับพ่อค้าชาติอื่นอันเนื่องมาจากเหตุขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ของพ่อค้าแต่ละชาติ³

เป็นที่น่าสังเกตว่า จุดมุ่งหมายของความสัมพันธ์ระหว่างชาติตะวันตกกับไทยในสมัยอยุธยาเน้นเฉพาะเรื่องการค้าเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนพระราชสาส์นและบรรณาการก็เพื่อต้องการการสนับสนุนการค้าของตนจากรัฐบาลไทย สิ่งสำคัญที่พ่อค้าชาติตะวันตกต้องการ

¹ Records of the Relations Between Siam and Foreign Countries in the 17th Century, V.I 1607 - 1632 (Bangkok: Printed by the order of the Council of the Vajirañña National Library, 1916) p.77

² Ibid, V.II 1634 - 1680, p.124

³ W.A.R. Wood, A History of Siam (Bangkok: Chalermnit, 1959) p.167

อย่างยิ่งก็คือการขอสิทธิพิเศษเพื่อสินค้าผูกขาดของไทย เนื่องจากระบบการค้าของไทยในสมัยก่อนนั้นมิได้เป็นระบบการค้าเสรีดังเช่นปัจจุบัน¹ รัฐบาลได้ กำหนดสินค้าบางชนิดเช่น ข้าว น้ำตาล ไม้ฝาง หนังสัตว์ คีบูก ฯลฯ ให้เป็นสินค้าผูกขาด ทำให้พ่อค้าต่างประเทศที่ต้องการซื้อสินค้าดังกล่าวไม่สามารถซื้อสินค้านั้นๆ ได้จากประชาชนโดยตรง แต่จะต้องซื้อจากคนกลาง คือพระคลังสินค้าในอัตราที่พระคลังสินค้าเป็นผู้กำหนด วิธีการดังกล่าวทำให้พ่อค้าเสียผลประโยชน์เพราะได้รับผลกำไรน้อยกว่าที่ควร จึงพยายามขอสิทธิพิเศษในการซื้อสินค้าผูกขาดบางชนิดจากรัฐบาลไทย

การให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าตะวันตกนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน สุกแล้วแต่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงพอพระทัยจะพระราชทานสิทธิพิเศษดังกล่าวนั้นแก่พ่อค้าชาติใดๆ การที่ฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษให้ซื้อหนังสัตว์ ทำให้ฮอลันดาเป็นชาติตะวันตกที่มีสิทธิพิเศษเหนือพ่อค้าชาติอื่นๆ ในขณะที่เดียวกันฮอลันดาก็พยายามขัดขวางการค้าของพ่อค้าชาติอื่นด้วย เช่นฮอลันดาพยายามขัดขวางการเปิดสถานีการค้าของอังกฤษที่เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเหตุให้อังกฤษไม่สามารถขยายกิจการค้าของตนในเมืองไทย ต้องดำเนินกิจการค้าขนาดเล็กและประสบการณ์ขาดทุนเนื่องจากค่าขนส่งอย่างสูงมาก จึงปิดสถานีการค้าของตนในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2166 (ค.ศ. 1623)

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2373 - 2198) ฮอลันดามีฐานะมั่นคงมากในภูมิภาคแถบนี้ ฮอลันดาได้เข้าปกครองหมู่เกาะอินโดจีนตะวันออกและเมืองมะละกาของโปรตุเกส นอกจากนี้ยังเป็นชาวยุโรปชาติเดียวที่สามารถเข้าไปติดต่อค้าขายกับจีนและญี่ปุ่นได้โดยตรง ส่วนอิทธิพลทางการค้าของฮอลันดาในไทยนั้นก็เพิ่มพูนอย่างมากในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - 2231) ฮอลันดาได้สร้างสถานีการค้าที่แข็งแรงและมั่นคงขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาในพ.ศ. 2177 และนับว่าเป็นสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่ดีที่สุดในภาคตะวันออก เหตุที่ฮอลันดาสามารถขยายอิทธิพลทางการค้าของตนในเมืองไทยออกไปได้อย่างกว้างขวางนั้น เนื่องจากฮอลันดาปราศจากคู่แข่งชั้น อังกฤษได้ปิดสถานีการค้าของตนในไทยตลอดรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และโปรตุเกสถูกรวมเป็นประเทศเดียวกับสเปนระหว่างพ.ศ. 2123-2183 (ค.ศ. 1580-1640

¹ ุบายละเอียดลักษณะการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยอยุธยาในบทที่ 2

ทำให้ฐานะและอำนาจของโปรตุเกสลดลง

เมื่อฮอลันดามีฐานะมั่นคงมากในภูมิภาคแถบนี้แล้ว ท่าทีของฮอลันดาที่เคยปฏิบัติต่อไทย จึงเปลี่ยนแปลงไปถ้อยแท้ เติมนิยมสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมฮอลันดาเคยเอาอกเอาใจรัฐบาลไทยเพื่อหวังจะได้รับสิทธิพิเศษในการซื้อสินค้าผูกขาดบางอย่างของไทย ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองฮอลันดาเริ่มไม่พอใจวิธีการค้าของไทยที่จะต้องซื้อสินค้าผูกขาดที่สำคัญๆผ่านพระคลังสินค้า และฮอลันดาอ้างต่อว่าเรื่องที่ไทยไม่ยอมส่งข้าวไปขายที่เกาะชวาเป็นประจำวันเสีย แต่ฮอลันดาจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาขอซื้อข้าวเป็นประจำไป¹ นอกจากนี้ฮอลันดาอ้างเรียกร้องผลประโยชน์ฝ่ายตนเองอยู่เสมอทำให้เกิดวิวาทกันเรื่อยๆ ต่อมาฮอลันดาเกิดหมางใจกับคนไทยเนื่องจากวันวลิท (Van Vliet) ผู้อำนวยความสะดวกการค้าของฮอลันดา (พ.ศ.2179 - 2184) ได้ชี้แจงว่าจะเรียกทัพเรือฮอลันดาเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่โปรดให้เข้าเฝ้าฯที่ครั้งแรกทรงมีพระบรมราชานุญาตแล้ว อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ครั้งนี้ก็สามารถประนีประนอมกันได้ จะเห็นได้ว่าในตอนปลายรัชกาลพระเจ้าปราสาททองนั้น ฮอลันดามีอำนาจอย่างมากมายในเมืองไทยและได้แสดงอำนาจข่มขู่ไทยอยู่เสมอ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงตระหนักพระราชฤทัยในอิทธิพลของฮอลันดาเป็นอย่างดี แต่พระองค์ไม่ทรงดำเนินนโยบายที่รุนแรงใดๆอันจะเป็นการหักท้าวให้เรื่องราววสุกลามใหญ่โตออกไป

อิทธิพลของฮอลันดาได้เพิ่มถึงขีดสุดตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฮอลันดาได้ถือเหตุที่ชาวจีนเข้าล้อมโรงสินค้าของฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาในพ.ศ.2207 เป็นข้ออ้างส่งเรือรบสองลำมาปิดปากอ่าวไทยมิให้เรือไทยเข้าออก ก่อนที่เหตุการณ์รุนแรงนี้จะเกิดขึ้นนั้น ฮอลันดาไม่พอใจรัฐบาลไทยอยู่หลายเรื่อง เริ่มจากการที่ไทยสนับสนุนให้อังกฤษกลับมาเปิดสถานีการค้าเป็นครั้งที่ 2 ในพ.ศ.2204 และให้ความสนธิสนมกับฝรั่งเศส นอกจากนี้ฮอลันดายังไม่พอใจที่

¹ รุ่ง ศยามานนท์ และวิลาสวงค์ นพรัตน์, "ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา บทที่ 5: ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ แผนดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.2034 - 2199," แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, ปีที่ 5, 1(มกราคม, 2514) หน้า 40

รัฐบาลไทยไม่ยอมให้สิทธิการผูกขาดการค้ากับทุกทั้งหมคนในประเทศไทยเป็นเวลา 10 ปีแก่คน¹ และยังไม่พอใจที่พระคลังสินค้าของไทยค้าขายแข่งกับคน โดยเฉพาอย่างยิ่งการที่ไทยนำสินค้า หนังสือไปจำหน่ายนั้น ฮอลันดาถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิผูกขาดที่ตนได้รับ ด้วยสาเหตุไม่พอใจ ดังกล่าวฮอลันดาจึงหาเหตุที่จะเป็นข้ออ้างในการส่งเรือรบของตนมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระนารายณ์ทรงยินยอมประนีประนอมทำสัญญากับฮอลันดาโดยที่ หนังสือสัญญาที่ไทยต้อง ทำกับฮอลันดาลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207² นั้น เป็นสัญญาที่ไทยต้องเสียเปรียบทั้งด้านการค้าและการศาล ไทยจะต้องยอมให้ฮอลันดาเข้ามาค้าขายได้โดยเสรี และยังเป็นการเริ่มต้นการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนของบริษัทฮินดีเยตะวันออกของฮอลันดาเป็นครั้งแรกอีกด้วย³

สมเด็จพระนารายณ์ทรงตระหนักพระทัยที่ว่าฮอลันดามีอิทธิพลเหนือไทย จึงทรงพยายาม คำนึงนโยบายต่างประเทศเพื่อลดอำนาจและอิทธิพลของฮอลันดาในประเทศไทยด้วยการแสวงหาชาติตะวันตกอื่นๆ เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับไทย การคำนึงนโยบายต่างประเทศของไทยใน สมัยสมเด็จพระนารายณ์นับว่าเป็นช่วงเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดของการศึกษาประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศไทยกับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยา เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย ที่รัฐบาลไทยพยายามอย่างเต็มที่ที่จะใช้นโยบายทางการทูตชักนำมหาอำนาจชาติอื่นๆ เข้ามาถ่วง คุ้ยอำนาจของมหาอำนาจอีกชาติหนึ่งที่กำลังแผ่อิทธิพลครอบงำประเทศไทยอยู่

มหาอำนาจชาติอื่นๆที่ไทยพยายามชักชวน เข้าร่วมเป็นไมตรีกับไทยได้แก่อังกฤษและ ฝรั่งเศส สำหรับอังกฤษนั้นเคยเข้ามาค้าขายกับไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153 - 2171) แต่ได้ปิดสถานีการค้าครั้งแรกของตนในปลายรัชกาลนั่นเอง (พ.ศ. 2166) เนื่องจากค้าขายขาดทุนและถูกพวกฮอลันดาขัดขวาง นอกจากนี้ระบบพระคลังสินค้าของไทยก็

¹ John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century (London: Kegan Paul Trench, Trubner Co. Ltd., 1890) p.428

² คุรายละเอียดของหนังสือสัญญานับนี้จาก ขจร สุขพานิช, ออกญาวิไชยเณทร์ และการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (พระนคร: ก้าวหน้า, 2506)

³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติการทูตของไทย (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507) หน้า 17

ไม่เอื้ออำนวยต่อระบบการค้าเสรีของพ่อค้าอังกฤษ ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์อังกฤษได้เข้ามาเปิดสถานีการค้าของตนอีกในกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ทรงเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะชักชวนให้อังกฤษเข้าร่วมเป็นไมตรีกับไทย จึงเสนอจะยกเมืองปัตตานีให้อังกฤษสร้างเป็นเมืองป้อมปราการและให้อังกฤษทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับไทย เพื่อว่าฮอลันดาจะไม่กล้าทำการรุนแรงใดๆต่อไทย แต่นโยบายของอังกฤษในขณะนั้นสนใจเฉพาะด้านการค้าแต่เพียงอย่างเดียว ประกอบกับทางเมืองปัตตานีก็ยังมี การรบพุ่งกันอยู่ อังกฤษจึงให้ไทยทำสัญญาซื้อสินค้าจากบริษัทอินเดียตะวันออกของตนในจำนวนที่แน่นอนทุกปีซึ่งทางฝ่ายไทยปฏิเสธที่จะรับข้อเสนอดังกล่าว อังกฤษจึงปฏิเสธไม่ยอมรับข้อเสนอของไทยเรื่องเมืองปัตตานี¹ นอกจากนี้แล้วไทยยังพยายามเอาใจอังกฤษด้วยการเสนอให้สิทธิพิเศษในการซื้อสินค้าแก่อังกฤษ ตลอดจนจะให้เงินสดเป็นค่าใช้จ่ายในการบรรทุกเรือ "รีเทิร์น" (Return) ไปยังเมืองสุรัตเป็นจำนวน 10,000 เหรียญโดยไม่คิดค่าคอกเบี้ย² อย่างไรก็ตามเมื่ออังกฤษได้พิจารณาเห็นว่าบริษัทฯของตนจะไม่ได้รับผลกำไรจากการเข้ามาตั้งสถานีการค้าหรือจากการส่งเรือสินค้าเข้ามาค้ากับไทย เพราะการเข้ามาค้าที่บุกในไทยในขณะนั้นเป็นการลงทุนที่ปราศจากจุดหมายเนื่องจากราคาตีบุกในตลาดอังกฤษถูกมาก³ ประกอบกับอังกฤษยังไม่มี ความจำเป็นจะขออนุญาตหนังสือตัวจากไทย เพราะยังไม่สามารถขยายตลาดการค้าของตนในญี่ปุ่นได้เหมือนฮอลันดา⁴ ดังนั้นอังกฤษจึงได้ปฏิเสธข้อเสนอของฝ่ายไทย

รัฐบาลไทยยังคงพยายามที่จะสร้างสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสซึ่งกำลังเป็นมหาอำนาจชาติหนึ่งในขณะนั้น การเริ่มความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสมีลักษณะที่แตกต่างไปจากชาติตะวันตกอื่นๆ กล่าวคือแทนที่จะเริ่มต้นความสัมพันธ์กันในทางการค้ากลับกลายเป็นเรื่องการเผยแพร่คริสต์ศาสนา สมเด็จพระนารายณ์ทรงให้ความสนพระทัยต่อชาวฝรั่งเศสเพราะเป็นชาวตะวันตกชาติใหม่ที่เพิ่งเดินทางเข้ามา ประกอบกับการที่ทรงทราบว่าฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจ พระองค์ทรงให้

1 Records of the Relations..., Op.Cit., V.III 1680 - 1685, p.7

2 Ibid., V. II, p.148

3 Ibid., p.97; D.K.Basset, " English Relation with Siam in the Seventeenth Century," Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society (hereafter referred to as J.M.B.R.A.S.) XXXIV, 2 (1961) pp. 98-99

4 Basset, Ibid., p.99

ความอุปถัมภ์คณะบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา และเปิดโอกาสให้ประชาชน มีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาใดๆที่ต้องการได้ ความจริงการให้เสรีภาพทางศาสนามีใช้ ของใหม่ในรัชกาลนี้ เพราะตั้งแต่ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับโปรตุเกสก็มีคณะบาทหลวงเยซูอิต เดินทางมาเผยแผ่คริสต์ศาสนา ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลไทยก็อนุญาตให้ชาวต่างประเทศปฏิบัติ ศาสนกิจได้โดยเสรี แต่การที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงอุปถัมภ์คณะบาทหลวงและอนุญาตให้มีการ เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรีนั้นเป็น เรื่องแปลกใหม่สำหรับคณะบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ คริสต์ศาสนาในภูมิภาคแถบนี้ จึงเกิดความเข้าใจผิดว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงเลื่อมใสศาสนา ของตน และพยายามหาวิธีให้สมเด็จพระนารายณ์เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนา โดยขอให้รัฐบาล ฝรั่งเศสส่งคณะทูตเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี และเกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพระนารายณ์ เปลี่ยนศาสนาในพ.ศ. 2228 (ค.ศ. 1685)

แม้ว่าการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยอยุธยาจะเริ่มค้นคว้าการที่ฝรั่งเศสแปล เจตนาของไทยผิดไปเป็นเรื่องศาสนา แต่การทูตในสมัยนี้ก็มิได้เจริญถึงขีดสุด ได้มีการแลกเปลี่ยนทูตในรัชกาลนี้หลายครั้ง ฝ่ายไทยได้ส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ถึง 3 ครั้ง กล่าวคือในครั้งแรกพ.ศ. 2223 (ค.ศ. 1680) ไทยได้ส่งคณะทูตซึ่งมีออกญาพิ- พฒนราชไมตรีเป็นหัวหน้า แต่ปรากฏว่าเรือของคณะทูตถูกพายุพัดปลางและหายสาบสูญไป ต่อมาในพ.ศ. 2227 (ค.ศ. 1684) ได้ส่งคณะทูตชุดที่ 2 ไปเจริญพระราชไมตรีและสอบสวน เรื่องการสูญหายของทูตคณะแรก ราชทูตชุดนี้มี 2 นายคือ ขุนพิชัยวาทีก และขุนพิชิตไมตรี การเดินทางของคณะทูตชุดนี้ประสบความสำเร็จเพราะคอนซาลับได้นำเรือวาเลีย เกอโชมองต์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เดินทางมาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในพ.ศ. 2228 แม้ว่า เกอโชมองต์จะปฏิบัติงานไม่สำเร็จเนื่องจากไม่สามารถเกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพระนารายณ์ เปลี่ยนศาสนา แต่ได้ทำอนุสัญญาว่าด้วยการศาสนาและการค้ารวม 2 ฉบับกับรัฐบาลไทย ครั้น เมื่อคณะทูตของ เกอโชมองต์ เดินทางกลับฝรั่งเศสนั้นได้นำคณะทูตชุดที่ 3 ของไทยไปเฝ้าพระเจ้า หลุยส์ที่ 14 ในพ.ศ. 2229 โดยมีพระวิสุทรสุนทร (โกษาปาน) เป็นราชทูตหัวหน้าคณะ การ เดินทางของคณะทูตไทยชุดที่ 3 นี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและฝรั่งเศสแน่นแฟ้นมากขึ้น ทางฝรั่งเศสได้จัดการต้อนรับคณะทูตอย่างใหญ่โตและสมเกียรติมาก ราชทูตได้เข้าเฝ้าถวาย ราชสาส์นของสมเด็จพระนารายณ์ต่อพระเจ้าหลุยส์ ๑๖ พระราชวังแวร์ซายส์ เมื่อคณะทูตชุดนี้

เดินทางกลับประเทศไทยในพ.ศ.2230 ฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตชุดที่ 2 มีเคอ ลาตูแบร์ และ เซเบเรต์เป็นราชทูตเดินทางมาพร้อมกับกองทหารฝรั่งเศสภายใต้การควบคุมของนายพล เคส์ฟาร์จส์ (Desfarges) เพื่อกำเนินการเจรจาและทำสัญญาการค้ากับไทยฉบับใหม่ เป็นที่น่าสังเกตว่าจุดประสงค์ของคณะทูตชุดที่ 2 ของฝรั่งเศสได้เปลี่ยนแปลงไปจากคณะทูตชุดแรกที่มีเป้าหมายอยู่ที่เรื่องการค้า ส่วนคณะทูตชุดหลังเน้นการเจรจาทางการเมืองคือการขอสร้างป้อมสำหรับกองทหารฝรั่งเศสที่เมืองบางกอก และมะริด และทำความตกลงทางการค้าอีกด้วยเมื่อคณะทูตชุดนี้ดำเนินการเจรจาทำสัญญาทางการค้ากับไทยเป็นที่ตกลงแล้ว ก็เดินทางกลับฝรั่งเศส ส่วนกองทหารของนายพลเคส์ฟาร์จส์ยังคงประจำอยู่ป้อมธนบุรี

นโยบายที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพยายามชักชวนให้ฝรั่งเศสเข้าเป็นพันธมิตรกับไทย เพื่อถ่วงดุลอำนาจของฮอลันดาที่มีอิทธิพลเหนือไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จจนพระราชประสงค์ อย่างน้อยที่สุดฮอลันดาก็มีฝรั่งเศสเป็นคู่แข่งทางการค้า นอกจากนี้การค้าของฮอลันดาซึ่งถูกขัดขวางจากฟอลคอน (Phaulkon) หรือเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ข้าราชการไทยผู้มีหน้าที่ทำการค้าขายในนามของพระคลัง ในที่สุดฮอลันดาต้องปิดสถานีการค้าของตนชั่วคราวเพราะทำการค้าไม่ได้สะดวกเท่าที่ฟอลคอนยังมีอำนาจและคอยขัดขวาง¹ อย่างไรก็ตามเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและฝรั่งเศสแน่นแฟ้นมากขึ้นเท่าใด อิทธิพลของฟอลคอนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นผู้ควบคุมกลไกของการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย² การที่ฟอลคอนมีนิสัยมักใหญ่ใฝ่สูงและพยายามติดต่อกับกองทัพฝรั่งเศสภายใต้การนำของนายพลเคส์ฟาร์จส์ เข้ามาประจำการที่ป้อมธนบุรี เพื่อไว้เป็นขุมกำลังเสริมอำนาจของตน ก็เป็นพฤติกรรมที่ทำให้ขุนนางไทยหลายคนเริ่มระแวงสงสัยและหวั่นเกรงอำนาจของฟอลคอน ดังนั้นพระเพทราชาจึงฉวยโอกาสก่อการจลาจลในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ประจวบที่ลพบุรีในพ.ศ.2231 โดยจับเอาฟอลคอนและพรรคพวกฆ่าเสียและขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกไปจากแผ่นดินไทย

¹ E.W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century (London: Royal Asiatic Society, 1940) p. 151

² D.G.E. Hall, A History of South-East Asia (London: Macmillan, 1959) p.305

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกเจริญถึงขีดสุด เป็นสมัยที่มีชาวตะวันตกเดินทางมาเผยแพร่ศาสนา และค้าขาย ตลอดจนตั้งบ้านเรือนอย่างมาก รัฐบาลไทยจัดการปกครองชาวต่างประเทศในสมัยอยุธยาได้อย่างมีระเบียบเรียบร้อย พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งบ้านเรือนอยู่หมวดหมู่ของแต่ละชาติ และทรงอนุญาตให้มีปกครองกันเองโดยทรงแต่งตั้งหัวหน้าในหมู่นาคนั้นๆ ให้เป็นนายอำเภอมียศเป็นขุน¹ และอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ไทยซึ่งขึ้นตรงต่อพระคลังผู้มีหน้าที่ดูแลชาวต่างประเทศ ถ้าเป็นชาวต่างประเทศที่เป็นพวกเข้ามาประกอบการค้าขายก็ให้ขึ้นสังกัดกับกรมท่าซึ่งขึ้นสังกัดอยู่กับพระคลัง รัฐบาลจะจัดที่ของหลวงให้พวกพ่อค้าเหล่านี้เช่าเพื่อเปิดสถานีการค้าและแบ่งออกเป็นเขตๆ ถ้าชาวต่างประเทศออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่นอกราชธานีก็จะมีตำแหน่งออกหลวงเจ้าท่าเป็นผู้ไปตรวจตราดูแล และให้ความคุ้มครองชาวต่างประเทศเหล่านั้น นอกจากจะพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนแก่ชาวต่างประเทศแล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงให้เสรีภาพในการนับถือและปฏิบัติกิจตามลัทธิศาสนาของตน และยังทรงอนุญาตให้ตั้งโรงเรียนเผยแพร่ศาสนาได้อีกด้วย จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยได้จัดปกครองชาวต่างประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในสมัยอยุธยาให้อยู่ร่วมกันกับราษฎรอย่างสงบสุขเสมอหน้ากัน

แม้ว่าระบบการค้าของไทยในสมัยอยุธยาจะมีระบบการค้าเสรีเพราะจะต้องค้าขายผ่านพระคลังสินค้า แต่ตลาดการค้าของไทยก็เป็นตลาดการค้าที่สำคัญและรุ่งเรืองแห่งหนึ่งในเอเชีย ทำให้ชาวต่างประเทศสนใจที่จะมาค้าขายกับไทย การค้าในสมัยอยุธยาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากเมื่อบ้านเมืองเว้นว่างจากการทำศึกสงครามกับพม่า และพระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมให้ชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในเมืองไทย ได้มีการส่งคณะทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติต่างๆ ในยุโรปส่งเสริมสัมพันธไมตรีทางการค้า อย่างไรก็ตามเมื่อการค้าเจริญถึงขีดสุด อิทธิพลทางการเมืองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการค้า เมื่อชาวต่างประเทศได้แปรเจตนาทางการค้าเป็นความมุ่งหมายทางการเมือง ไทยจึงต้องดำเนินการอย่างใด

¹ รong ศยามานนท์ และวิลาสวงค์ นพรัตน์, "ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา: สัมพันธภาพระหว่างไทยกับอังกฤษ," ป.อ.บ., ปีที่ 5, 3 (กันยายน, 2514) หน้า 45

อย่างหนึ่งเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ บทเรียนจากการดำเนินงานของพลคอนทำให้รัฐบาลไทยในสมัยต่อจากสมเด็จพระนารายณ์มีความรู้สึกไม่ไว้วางใจราวตะวันตก และพยายามดำเนินนโยบายต่อราวตะวันตกด้วยความระมัดระวังและเข้มงวด นโยบายดังกล่าวได้ยึดถือสืบต่อมาตลอดสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง

ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์

ตลอดระยะเวลา 15 ปีแห่งสมัยธนบุรี (พ.ศ.2310 - 2325) นั้น เป็นช่วงที่บ้านเมืองกำลังอยู่ระหว่างการทำศึกสงครามกับพม่า และการปราบปรามบรรดาเมืองประเทศราช ทั้งเหนือและใต้ การค้าต่างประเทศส่วนใหญ่ก็เอาใจใส่บำรุงการค้าขายกับจีน¹ ไม่มีพ่อค้าตะวันตกชาติใดเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในระบายนั้น ทั้งนี้เพราะสภาพบ้านเมืองไทยกำลังอยู่ในภาวะศึกสงคราม ประกอบกับการเมืองของยุโรปในขณะนั้นก็ไม่เอื้ออำนวยให้ประเทศต่างๆหันความสนใจไปแสวงหาช่องทางการค้าทางตะวันออกได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามมีประเทศตะวันตกบางประเทศให้ความสนใจที่จะเปิดการค้ากับไทย และพยายามขอเปิดความสัมพันธ์กับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศตะวันตกสองชาติที่ส่งผู้แทนมาเจรจาขอเปิดการค้ากับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์คือโปรตุเกสและอังกฤษ

ความสัมพันธ์กับโปรตุเกส

เป็นที่น่าสังเกตว่าโปรตุเกสซึ่งเป็นฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาเปิดประตูการค้ากับไทยในสมัยอยุธยาเมื่อพ.ศ.2054 นั้น ก็เป็นฝรั่งชาติแรกที่พยายามเข้ามาติดต่อขอเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น องตน วิเสน ได้เชิญอักษรสาส์นของอุปราชโปรตุเกสผู้ครองเมืองมาเก่าเข้ามา

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62 : เรื่องทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์ (พระนคร : ศิลปากร, 2506) หน้า 2

ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในพ.ศ.2329 (ค.ศ.1786)¹ ทางฝ่ายไทย ได้ให้การต้อนรับองคน วิเสนอย่างสมเกียรติ ความสัมพันธ์กับโปรตุเกสในรัชกาลนี้เป็นเพียง การเริ่มต้นพื้นฐานของการเจริญทางพระราชไมตรี เนื่องจากฝ่ายไทยยังไม่ได้ต้อนรับไมตรี ของโปรตุเกสแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามโปรตุเกสก็ได้ชื่อว่าเป็นฝรั่งเศสชาติแรกที่ได้เริ่มสัมพันธ์ ไมตรีกับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะผู้แทนโปรตุเกสที่มาเก่าได้แต่งตั้ง คาร์โลส มานูเอล เดอซิลวา (Carlos Manuel de Silveira) เป็นทูตคุมบรรณาการมาถวายขอเจริญ พระราชไมตรีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพ.ศ.2361 (ค.ศ.1818)²

การเข้ามาเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับไทยในครั้งนี้ โปรตุเกสมีวัตถุประสงค์ที่จะขออนุญาต ให้เรือสินค้าของพ่อค้าโปรตุเกสเข้ามาค้าขายในเมืองไทย ทางรัฐบาลไทยได้มีคำริเห็นควร จะรับไมตรีของโปรตุเกสในครั้งนี้ เพราะทางไทยกำลังต้องการจะหาซื้ออาวุธเพื่อป้องกัน รักษาพระนคร นอกจากนี้ทางโปรตุเกสยังแสดงความเป็นมิตรไมตรีต่อเรือสินค้าไทยที่ไปค้าขาย ยังมาเก่าอีกด้วย³ ดังนั้นในพ.ศ.2363 (ค.ศ.1820) รัฐบาลไทยจึงทำหนังสืออนุญาตให้ พ่อค้าโปรตุเกส เข้ามาค้าขายในไทยและอนุญาตให้ตั้งสถานกงสุลได้ในกรุงเทพฯ แต่หนังสือดังกล่าวมีใ้หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพราะรัฐบาลของทั้งสองฝ่ายมิได้ลงนามรับรอง⁴

ความสัมพันธ์กับอังกฤษ

ในช่วงระยะเวลาที่โปรตุเกสฟื้นฟูความสัมพันธ์กับไทยจนกระทั่งประสบความสำเร็จ นั้น อังกฤษกำลังขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแหลมมลายู และได้ให้ความสนใจจะเข้ามาค้าขายกับไทยโดยตรง ความปรารถนาที่จะได้ ก้าขายกับไทยดังกล่าวได้ทวีมากขึ้นภายหลังที่ไทยได้อนุญาตให้ เรือของโปรตุเกส เข้ามาค้าขาย

1 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 11

3 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 17

อย่างเป็นทางการ และหลังจากที่อังกฤษได้สถาปนาเมืองท่าแห่งใหม่ที่สิงคโปร์ในพ.ศ. 2362 (ค.ศ. 1819)¹ ในเรื่องความสัมพันธ์กับอังกฤษนี้ เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาแล้วจะพบว่า ในระยะที่ไทยเป็นฝ่ายเสนอผลประโยชน์ต่างๆให้แก่อังกฤษเข้ามาค้าขายกับไทยนั้น อังกฤษเป็นฝ่ายปฏิเสธเนื่องจากการค้าของพ่อค้าอังกฤษในสมัยอยุธยาประสบ การขาดทุน และประสบกับอุปสรรคนานาประการ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์อังกฤษกลับเป็น ฝ่ายที่ใช้ความพยายามทางการทูตเพื่อขอเปิดสัมพันธไมตรีกับไทยในขณะที่ไทยพยายามดำเนิน นโยบายหลักเคียงความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก

การศึกษานโยบายทางการค้ากับไทยของอังกฤษในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น จะต้องพิจารณาฐานะของอังกฤษในขณะนั้นเป็นส่วน ประกอบที่สำคัญ

ฐานะของอังกฤษในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19

เมื่ออังกฤษเข้ามาค้าขายกับประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษ ที่ 16 - 17 นั้น อังกฤษมีตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษอยู่ที่อินเดีย และยัง ไม่สามารถขยายอิทธิพลของตนเข้ามาแทนที่โปรตุเกสและฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้การค้าของอังกฤษในดินแดนดังกล่าวล้มเหลว จนกระทั่งต้อง ปิดสถานีการค้าของตน ครั้นถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษ กลับกลายเป็นชาติที่มีอิทธิพลในภูมิภาคแถบนี้แทนที่ฮอลันดาซึ่งเสื่อมอำนาจลง ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมอิทธิพลของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดจนในดินแดนอื่นๆก็คือฐานะทางเศรษฐกิจ ที่มั่นคงของอังกฤษ

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาอังกฤษประสบความสำเร็จจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม นอกจากนี้อังกฤษยังรับทฤษฎีการค้าเสรี (laissez - faire) ของ อาดัม สมิท (Adam Smith) ซึ่งส่งเสริมระบบการแข่งขันโดยเสรี และเชื่อว่าวิธีการดังกล่าวจะทำให้ประเทศ

¹ O. Frankfurter, "The Unofficial Mission of John Morgan, merchant to Siam in 1821," Journal of the Siam Society (hereafter referred to as J.S.S.) XI (1914) p.3

เจริญและมีอำนาจมากขึ้น เมื่ออุตสาหกรรมภายในประเทศเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อุตสาหกรรมทอผ้าที่อังกฤษผลิตได้มากมายจนต้องส่งไปขายยังต่างประเทศ รัฐสภาอังกฤษจึงต้องออกพระราชบัญญัติหลายฉบับในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมทอผ้าของอังกฤษ ซึ่งก่อให้เกิดความกระทบกระทั่งอันต่อสินค้าขาเข้าจากอินเดีย¹ และผู้นำเข้าซึ่งได้แก่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ค่ายเหตุนี้เองบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงเปลี่ยนนโยบายหันไปฟื้นฟูการค้าใบชากับจีน เพราะจะเป็นสินค้าชนิดเดียวที่มีกำไรมากและไม่ขัดกับผลประโยชน์ของบรรดาผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมของอังกฤษ² ดังจะเห็นได้ว่าระหว่างพ.ศ. 2313 - 2322 (ค.ศ. 1770 - 1779) บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเป็นผู้ส่งสินค้าใบชาเข้าไปขายในประเทศอังกฤษมีอัตราเฉลี่ยของน้ำหนักใบชาปีละ 5 - 6 ล้านปอนด์³ เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนให้พ่อค้าอังกฤษขยายตัวมาทางภาคตะวันออกมากขึ้นก็คือ การสูญเสียอาณานิคมของคณินอเมริกา รัฐบาลอังกฤษให้การสนับสนุนการค้ากับจีนอย่างมากเพื่อเป็นการทดแทนการสูญเสียผลประโยชน์จากอาณานิคมในอเมริกาตั้งแต่พ.ศ. 2327 (ค.ศ. 1784) เป็นต้นมา รัฐบาลอังกฤษได้ลดอัตราภาษีขาเข้าใบชาจีนอีกร้อยละ 12.5 เพื่อเป็นการสนับสนุนพ่อค้าของตน

การขยายตัวทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษไปยังเมืองท่าจีนดังกล่าว เป็นเหตุให้อังกฤษต้องใ้ความพยายามเพิ่มขึ้นในการแสวงหาเมืองท่าของคณินในหมู่เกาะอินดีส์ตะวันออกและแหลมมลายู เพื่อให้เรือสินค้าของคณินที่เดินทางระหว่างจีนและอินเดียได้หยุดแวะเค็มเสบียงอาหารและน้ำจืด ตลอดจนจอดแวะหลบพายุและซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดของเรือ ความคิดที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจะแสวงหาเมืองท่านี้มิได้เกิดขึ้นเมื่อบริษัทมีความประสงค์จะฟื้นฟูการค้าใบชากับจีน หากแต่เป็นเหตุผลทางคานยุทธศาสตร์ที่อังกฤษพยายามแสวงหาเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอลมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อเป็นฐานทัพที่

¹ Wong Lin Ken, "The Trade of Singapore, 1819 - 69," J.M.B.R.A.S. XXXIII, 4(Dec., 1960) p.11

² Ibid., pp.11 - 12

³ C.D. Cowan, Nineteenth - Century Malaya: The origins of British Political Control (London: Oxford University Press, 1961) p.:

จะสนับสนุนกำลังทัพของตนเมื่อเกิดสงครามกับฝรั่งเศสขึ้นในอินเดีย¹ ตามข้อเท็จจริงแล้วอังกฤษได้ตั้งสถานีการค้าของตนขึ้นที่เมืองเบนคูเลน (Bencoolen) ทางฝั่งตะวันตกของเกาะสุมาตราในพ.ศ. 2228 หากแต่ถ้าเป็นทำเลที่ไม่เหมาะสมจึงต้องพยายามแสวงหาเมืองท่าแห่งใหม่ ในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากสงครามเจ็ดปี (ค.ศ. 1756 - 1763) การค้าระหว่างจีนและอินเดียเจริญขึ้นเป็นลำดับ ความต้องการเมืองท่าในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของอังกฤษจึงเพิ่มมากขึ้น เรืออังกฤษที่เดินทางระหว่างเมืองกวางตุ้งและอินเดียเมื่อโค่นพายุอัปปางลง ก็ต้องแวะซ่อมเรือของตนที่เมืองท่าของฮอลันดาหรือเมืองท่าของชาวพื้นเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งประสบความสำเร็จล่ำมามากนาประการ เจ้าหน้าที่ของฮอลันดาจะเรียกเก็บเงินค่าเช่าอุปกรณ์ในการซ่อมแซมด้วยอัตราที่สูงมาก ในขณะที่เกี่ยวกับการแวะพักที่ท่าเรือของชาวพื้นเมืองก็เต็มไปด้วยเงื่อนไขทางการเมือง และเป็นนโยบายที่ไม่แน่นอนอาจเปลี่ยนแปลงในครั้งต่อไป²

ในระยะแรกบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้พิจารณาเมืองท่า 2 แห่งคือเกาะรีโอ (Riau) ซึ่งอยู่ใกล้กับช่องแคบมะละกา และที่เมืองอาเจห์ (Aceh) ^{ซึ่งอยู่ทางเหนือของ} ~~เกาะสุมาตรา~~ ^{ปกครองเจ้าอาณานิคม} แต่การเจรจาขอเช่าเมืองท่าดังกล่าวล้มเหลว กับพันฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) จึงเสนอให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง จากรายงานที่ฟรานซิส ไลท์ มีไปยังรัฐบาลของตนที่อินเดีย นั้น เขาชี้แจงว่าเกาะปีนังเหมาะสำหรับเป็นท่าเรือค้าปลีก และยังตั้งอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ เนื่องจากปากทางเข้าซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเกาะสั้นกว้างไม่เกิน 1 ไมล์ เกาะปีนังยังอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำจืด ปลาทะเล และอยู่ตรงข้ามกับแผ่นดินแดนดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและสัตว์เลี้ยง³ ด้วยคุณสมบัติดังกล่าว ไลท์จึงสรุปว่าเกาะปีนังนั้น

¹ J. Kennedy, A History of Malaya, A.D. 1400 - 1959 (London: Macmillan & Co.Ltd., 1962) pp.71 - 72 ; H.P. Clodd, "Malayan Portraits: Francis Light," Malaya, 8(Aug., 1953) p.473

² Kennedy, Ibid., pp.73 -74

³ Thomas Braddell, "Notices of Penang," Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia (hereafter referred to as J.I.A.) 1851. pp. 185 - 186

"จะมีฐานะที่ค้ำที่ที่เหมาะสมสำหรับการค้าทางตะวันออก"¹ อังกฤษได้ส่งนายเอ็ดเวิร์ด มอนคตัน (Edward Monckton) มาเจรจากับสุลต่านแห่งไทรบุรีเป็นครั้งแรกในพ.ศ.2315 (ค.ศ. 1772)

การเจรจาล้มเหลวเนื่องจากสุลต่านเกรงภัยที่จะได้รับจากไทยเพราะยังไม่ได้รายงานมายังกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังเกรงว่าจะได้รับการต่อต้านจากพวกพ่อค้ามุสลิมที่เอาสินค้าเข้ามาขายในบริเวณดังกล่าว พ่อค้ามุสลิมเหล่านี้พยายามกีดกันอังกฤษเพราะเกรงว่าถ้าหากอังกฤษสามารถเข้ามาตั้งสถานีการค้าในปีนังได้แล้ว ก็จะกลายเป็นคู่แข่งของตนและตนจะต้องเสียผลประโยชน์ อย่างไรก็ตามเหตุผลข้อนี้มีเหตุผลสำคัญ สิ่งสำคัญที่ทำให้การเจรจาของอังกฤษปีนังของมอนคตันล้มเหลวนั้นเนื่องจากการที่ทั้งสองฝ่ายมีผลประโยชน์ขัดกัน ทางฝ่ายไทรบุรียินดีจะให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง หากแต่ต้องการให้อังกฤษช่วยเหลือตนในการเข้าโจมตีรัฐสะลังอร์ แต่อังกฤษปฏิเสธเพราะไม่ต้องการผูกมัดตัวเองทางการเมือง² ดังนั้นการเจรจาขอเช่าเกาะปีนังครั้งแรกของอังกฤษจึงประสบความสำเร็จล้มเหลว

อังกฤษยังคงเฝ้าความพยายามแสวงหาเมืองท่าและฐานทัพเรือทางตะวันออกของตนต่อไป ในพ.ศ.2326 (ค.ศ.1783) ธรอมัส ฟอว์เรสต์ (Thomas Forrest) ผู้บังคับการอังกฤษที่เบงกอลได้ออกสำรวจแสวงหาฐานทัพเรือในทะเลอันดามัน เขาได้เสนอรายชื่อเมืองท่าหลายแห่งต่อรัฐบาลอังกฤษที่อื่น คุยซึ่งรวมทั้งเกาะปีนังและรีโอ มาร์ควิสเฮสติงส์ (Marquis Hastings) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อื่นเคยในขณะนั้นให้ความสนใจเมืองรีโอ จึงมีคำสั่งให้ฟอว์เรสต์เดินทางไปเจรจากับเจ้าเมืองรีโอในเดือนเมษายน พ.ศ.2327 (ค.ศ. 1784) อย่างไรก็ตามก่อนที่ฟอว์เรสต์จะเดินทางไปถึง ฮอลันดาได้เข้ายึดครองเกาะรีโอเสียก่อนความสำเร็จของฮอลันดาในครั้งนี้ทำให้อังกฤษหันเกรงว่าฮอลันดาจะเข้ายึดครองรัฐมลายูทั้ง

¹ Clodd, *Ibid.*, p.473 ; "...as a convenient Magazine for the Eastern Trade..."

² D.K. Basset, "The Historical Background, 1500 - 1815," *Malaysia A Survey*, ed. by Wang Gangwu (New York: Frederick A. Praeger Publishers 1964) p.125

หลายตลอดจนเข้ายึดครองน่านน้ำในช่องแคบมะละกา ซึ่งอังกฤษได้เป็นเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย ดังนั้นอังกฤษจึงหันมาพิจารณาการเข้าเกาะปีนังอย่างรีบด่วน¹ ในพ.ศ.2327 ฟรานซิส ไลท์ เดินทางไปเจรจากับสุลต่านองค์ใหม่² ซึ่งเป็นโอรสของสุลต่านองค์เก่าและมีความสนิทสนมกับไลท์เป็นอย่างดี ในที่สุดสุลต่านแห่งไทรบุรีก็ตกลงให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้าเกาะปีนังในพ.ศ.2329 (ค.ศ.1786) โดยได้รับผลประโยชน์ปีละ 10,000 - เหรียญสเปน

ในระยะแรกที่อังกฤษเข้าเกาะปีนังเป็นเมืองท่านั้น บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมิได้ให้ความสนใจต่อดินแดนแห่งนี้มากนัก และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่แน่ชัดเกี่ยวกับปีนัง คงเปิดให้เป็นเมืองท่าเสรีและมีฟรานซิส ไลท์เป็นผู้บริหารงาน และพัฒนาให้เกาะปีนังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ในพ.ศ.2340 (ค.ศ.1797) นายพันเอกเวลสลีย์ (Colonel Wellesley) ^{บททหารซึ่งประจำการอยู่ที่อินเดียในขณะนั้น} ได้รับคำสั่งให้นำกองทัพเรือของอังกฤษไปทำลายกองทัพเรือสเปนที่มินดา เนื่องจากอังกฤษกำลังทำสงครามกับสเปนอยู่ในยุโรป เวลสลีย์ได้เดินทางผ่านปีนังและได้เห็นความเจริญเติบโตของปีนัง จึงรายงานให้รัฐบาลของอินเดียทราบถึงความสำคัญของปีนัง ทั้งด้านยุทธศาสตร์และการพาณิชย์³ พันเอกเวลสลีย์ได้กล่าวถึงปีนังว่า มีผืนดินที่อุดมสมบูรณ์สามารถปลูกเครื่องเทศได้เป็นอย่างดี มีป่าไม้ที่จะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมต่อเรือ นอกจากนี้ในด้านการค้า ปีนังยังเป็นศูนย์กลางการค้าของแหลมมลายูซึ่งเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของอังกฤษ และเป็นแหล่งกลางของตลาดผลิตผลของอินเดีย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นแหล่งส่งผลิตผลจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปขายในจีน อินเดีย และอังกฤษ จึงเป็นการช่วยแก้ปัญหาให้กับอังกฤษในข้อที่ว่า จะเอาสินค้าอย่างไรไปขายให้จีน เพื่อแลกเปลี่ยนกับใบชาและไหมของจีน⁴

¹ Loc.Cit.

² สุลต่านแห่งไทรบุรีองค์นี้ทางไทยเรียกว่า พระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ)

³ L.A. Mills, British Malaya, 1824 - 1867 (Kuala Lumpur:

Oxford University Press, 1966) p.29 ; Victor Purcell, South and East Asia Since 1800 (Cambridge University Press, 1965) p.25

⁴ Kennedy, Op.Cit., p.76

นอกเหนือจากนั้นพ่อค้าอังกฤษที่ปีนังยังสามารถค้าขายกับสำเภาจีนและซื้อสินค้าจากพ่อค้าจีนที่แล่นเรือมาค้าขายในภูมิภาคแถบนี้ด้วย ซึ่งอาจจะช่วยให้พ่อค้าอังกฤษไม่ต้องไปค้าขายที่เมืองจีนและเผชิญกับกลวิธีต่างๆของเจ้าหน้าที่จีนซึ่งเป็นการขัดขวางการค้าของพ่อค้าอังกฤษ¹

จากรายงานความสำคัญของปีนังนี้เอง อังกฤษจึงประกาศตั้งปีนังเป็นสำนักประธานการปกครองของอินเดีย (The Fourth Presidency of India) มีฐานะเท่าเทียมกับเมืองเบงกอล มัทราส และบอมเบย์ของอังกฤษในพ.ศ.2348 (ค.ศ.1805) และได้จัดตั้งข้าราชการมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการ และคณะกรรมการ ตลอดจนเลขาธิการ ผู้ช่วยเลขาธิการ และเสมียนมาประจำทำงานที่ปีนังโดยทำงานขึ้นตรงต่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ปีนังได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นถึง 12 เท่าในระยะเวลา 14 ปีหลังจากที่อังกฤษเข้าปกครอง ประชากรของปีนังมีทั้งชาวเอเชียและชาวยุโรป ในค่านการค้าของปีนังก็เจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่ามูลค่าของสินค้าขาเข้าขาออกในพ.ศ.2347 มีจำนวนถึง 1,418,200 ดอลลาร์สเตอร์ลิงซึ่งเพิ่มจากจำนวน 854,592 ดอลลาร์สเตอร์ลิงในพ.ศ.2332² แม้ว่าปีนังจะเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองทางค่านการค้า แต่สงครามโปเลียนในยุโรป (ค.ศ.1810 - 1815) ได้ส่งผลกระทบต่อเมืองอาณานิคมของฮอลันดาในหมู่เกาะอินดิสตะวันออก ผลจากสงครามดังกล่าวได้ทำให้รัฐบาลอังกฤษเห็นว่า ปีนังนั้นอยู่ไกลเกินกว่าที่จะเป็นเมืองท่าศูนย์กลางที่มีประสิทธิภาพ³ . เพราะว่ายู่นห่างจากเมืองท่าสำคัญๆในหมู่เกาะอินดิสตะวันออก นอกจากนี้ปีนังยังไม่เหมาะสมที่จะเป็นฐานทัพเรือที่ดี เนื่องจากท่าเรือของปีนังไม่สามารถใช้เป็นที่จอดเรือ และป่าไม้ของปีนังยังขาดไม้สักที่มีคุณภาพคือพอที่จะใช้ต่อเรือด้วย ภัยเหตุนี้เองในพ.ศ.2355 (ค.ศ.1812) รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงล้มเลิกความตั้งใจที่จะสร้างปีนังให้เป็นฐานทัพเรือของคนในภาคตะวันออก⁴

1 Alastair Lamb, "Early History," Malaysia - A Survey, p.107

2 Mills, Op.Cit., pp.39 - 40

3 Ibid., p.51

4 Ibid., p.44

จากผลของสนธิสัญญาเวียนนาพ.ศ.2358 (ค.ศ.1815) ภายหลังจากสงครามโปเลียน อังกฤษต้องคืนดินแดนของฮอลันดาในหมู่เกาะอินดิสตะวันออก เช่นหมู่เกาะชวาที่ตนยึดครองระหว่างสงครามให้แก่ฮอลันดา รัฐบาลฮอลันดาจึงยื่นมือเข้าเกี่ยวข้องกับอาณานิคมของตนในหมู่เกาะอินดิสตะวันออกเพื่อฟื้นฟูอิทธิพลของตน¹ และได้ส่งเรือรบเข้ามาในหมู่เกาะ ดังนั้นอังกฤษจึงพยายามแสวงหาเมืองท่าทางตอนใต้ของทางเข้าช่องแคบมะละกาเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดาในภูมิภาคแถบนี้ ในพ.ศ.2362 (ค.ศ.1819) เซอร์สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ (Sir Stamford Raffles) ผู้เคยดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการราชการของเกาะชวาของอังกฤษระหว่างพ.ศ.2354 - 2359 (ค.ศ.1811 - 1818) ได้ตกลงเช่าเกาะสิงคโปร์จากสุลต่านรัฐยะโฮร์ สิงคโปร์จึงกลายเป็นเมืองท่าของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อกับปีนัง เซอร์แรฟเฟิลส์ได้จัดให้สิงคโปร์เป็นเมืองท่าปลอดภาษี (Free Port) กิจการค้าของสิงคโปร์จึงเจริญรุ่งเรืองและได้ทำลายการผูกขาดการค้าของฮอลันดาในหมู่เกาะอินดิสตะวันออกอย่างสิ้นเชิง²

จะเห็นได้ว่า ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากสงครามโปเลียน อังกฤษได้เป็นมหาอำนาจที่มีฐานะมั่นคงมากชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองท่าของอังกฤษทั้งที่ปีนังและสิงคโปร์ส่งเสริมให้ตลาดการค้าของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การค้ากับเมืองท่าต่างๆ ในบริเวณนี้บางครั้งก็มีใ้การค้าโดยตรงของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ แต่เป็นการค้าโดยพ่อค้าเอกชนของอังกฤษและคนในบังคับ เช่นชาวอินเดีย อาหรับ และจีนเป็นต้น พ่อค้าเอกชนเหล่านี้จะเป็นผู้นำสินค้าสำเร็จรูปจากอินเดียและอังกฤษเข้าไปขายแก่ชาวพื้นเมือง ในขณะเดียวกันก็จะซื้อสินค้าพื้นเมืองไปขายแก่พ่อค้าที่ปีนังและสิงคโปร์ ซึ่งจะเป็นผู้จัดจำหน่ายสินค้าเหล่านี้ไปตามตลาดของสินค้าเหล่านั้น เช่นจีน อินเดีย และยุโรปเป็นต้น

การที่อังกฤษส่งเสริมระบอบการค้าเสรีโดยพยายามยกเลิกระบบผูกขาดในอินเดีย ก็มีส่วนส่งเสริมให้ฐานะทางเศรษฐกิจของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มั่นคงขึ้น ดังเช่น

¹ การที่รัฐบาลฮอลันดายื่นมือเข้าเกี่ยวข้องกับดินแดนดังกล่าวเพราะว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาซึ่งเคยเป็นผู้ปกครองอาณานิคมนี้แต่เดิมถูกยุบเลิกไปในพ.ศ.2341 (ค.ศ.1798)

² คุรายนละเอียดของการสถาปนาเมืองสิงคโปร์เพิ่มเติมในบทที่ 3

เมื่อรัฐสภาอังกฤษได้ออกพระราชบัญญัติพ.ศ.2356 (ค.ศ.1813) ซึ่งอนุญาตให้เรือของพ่อค้าเอกชนที่มีน้ำหนักบรรทุกไม่น้อยกว่า 350 ตัน และได้รับใบอนุญาตจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เข้าไปค้าขายในอินเดียได้¹ นอกจากนี้พระราชบัญญัติดังกล่าวยังอนุญาตให้พ่อค้าเอกชนค้าขายสินค้าต่างๆได้โดยเสรียกเว้นสินค้าใบชาและสินค้าจากจีนที่ยังผูกขาดโดยบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ² ดังนั้นพ่อค้าเอกชนของอังกฤษทั้งที่ปีนังและสิงคโปร์จึงพยายามขยายตลาดการค้าของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดสินค้าผ้าจากอินเดียออกไปยังประเทศต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นกว่าเดิม ประเทศหนึ่งในจำนวนนี้ที่มีทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์และพ่อค้าอังกฤษกำลังให้ความสนใจที่จะขอเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้าก็คือประเทศไทย หรือประเทศสยามซึ่งเป็นนามที่ใช้เรียกในขณะนั้น

อังกฤษและไทยเริ่มมีการติดต่อกันอีกครั้งหนึ่งในพ.ศ.2361 - 2362 ข้าหลวงอังกฤษที่ปีนังได้ส่งอักษรสาส์นและบรรณาการจากปีนังมายังกรุงเทพฯ ทางฝ่ายไทยได้ตอบรับไมตรีของอังกฤษด้วยการจัดส่งงาช้างและคิงบุกให้เป็นบรรณาการแก่ผู้ว่าราชการอังกฤษที่ปีนัง พร้อมทั้งจดหมายของเจ้าพระยาพระคลังที่เชื่อเชิญให้เรือของอังกฤษเข้ามาค้าขายในเมืองไทย โดยอนุญาตให้ค้าขายสินค้าได้ทุกชนิดยกเว้นดินซึ่งเป็นสินค้าต้องห้าม³ ครั้นต่อมาในพ.ศ.2364 ข้าหลวงใหญ่ที่ปีนังได้รับอนุญาตจากรัฐบาลที่อินเดียให้ส่งพ่อค้าจากสิงคโปร์คือ จอห์น มอร์แกน (John Morgan) เดินทางมายังกรุงเทพฯเป็นการส่วนตัวโดยไม่เกี่ยวข้องกับกิจการดำเนินงานของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเพื่อรวบรวมข้อมูลทางการค้า ตลอดจนหยั่งกลุ่ม่ทางความสัมพันธ์ทางการค้าจากคณะเสนาบดีไทย⁴

¹ Wong Lin Ken, Op.Cit., p.18

² Ian Nish, "British Mercantile Co-operation in the Indian-China Trade," Journal of Southeast Asian History (hereafter referred to as J.S.A.H.) III, 2(Sept., 1962) p. 76

³ C.D. Cowan, "Early Penang and the Rise of Singapore 1805 - 1832," J.H.B.R.A.S. XXIII, 2(March, 1950) p.88

⁴ Mills, Op.Cit., p.132

รัฐบาลไทยแสดงความกระตือรือร้นต่อคณะของ จอห์น มอร์แกน เนื่องจากไทยต้องการหยั่งงูท่าที่ของอังกฤษที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าในขณะนั้นว่าอังกฤษจะวางตัวเป็นกลางหรือไม่ถ้าหากว่าไทยจะทำสงครามกับพม่า¹ จอห์น มอร์แกนได้ตอบคำถามแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์²ว่า รัฐบาลอังกฤษคงจะวางตัวเป็นกลางถ้าหากเกิดสงครามดังกล่าว คำตอบของจอห์น มอร์แกน สร้างความพอใจให้กับรัฐบาลไทย และเขาได้เข้าเฝ้าถวายบรรณาการและสาส์นของข้าหลวงอังกฤษที่ป็นิ่งต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พร้อมทั้งได้รับอนุญาตให้ขายสินค้าที่เขาบรรทุกมากับเรือ³ นอกจากนี้เขายังทาบตามรัฐบาลไทยถึงปัญหาการค้าระหว่างพม่ากับอังกฤษกับไทยอีกด้วย แม้ว่าการเดินทางเข้ามายังประเทศไทยของจอห์น มอร์แกนจะเป็นการเดินทางส่วนตัว แต่ก็สร้างความพอใจให้กับรัฐบาลไทย และช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ ขณะที่จอห์น มอร์แกนกำลังสำรวจตลาดการค้าของไทยอย่างไม่เป็นทางการอยู่นั้น จอห์น ครอว์เฟิร์ดก็ได้รับเลือกให้เป็นทูตของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย เดินทางมาขอเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับไทยในปลายปีนั้นเอง

คณะทูตของจอห์น ครอว์เฟิร์ด (The Crawford's Mission)

ถึงแม้ว่าคณะทูตของจอห์น ครอว์เฟิร์ด ที่เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยระหว่าง พ.ศ. 2364 - 2365 จะได้รับอนุมัติและแต่งตั้งจากผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดียก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากความเพียรพยายามของบรรดาข้าราชการและพ่อค้าอังกฤษที่ป็นิ่ง ที่พยายามชี้แจงให้รัฐบาลของคนที่อินเดียเห็นผลประโยชน์ของการส่งคณะทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับรัฐบาลไทย สาเหตุที่ชาวอังกฤษในป็นิ่งประสงค์ที่จะเป็นมิตรกับไทยนั้นอาจจะวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องมาจากความต้องการการสนับสนุนฐานะของตนทั้งด้านการค้าและการเมือง

ในด้านการค้านั้น การค้าที่ป็นิ่งไม่ก้าวหน้านับตั้งแต่มีการสถาปนาเมืองท่าแห่งใหม่ของอังกฤษที่สิงคโปร์ในพ.ศ. 2362 พ่อค้าอังกฤษที่ป็นิ่งจึงพยายามแสวงหาช่องทางการค้าใหม่ๆ

¹ Frankfurter, "Unofficial Mission....," *Op.Cit.*, pp.4-5

² กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งที่สำคัญในกรมท่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

³ สินค้าที่จอห์น มอร์แกนบรรทุกเข้ามาคือฝิ่น

เนื่องจากการค้าเครื่องเทศในประเทศอังกฤษของพ่อค้าจากปีนังอยู่ในภาวะซบเซา พ่อค้าไม่สามารถขยายปริมาณสินค้าเข้าประเภทเครื่องเทศสำหรับลูกค้าของตนที่ลอนดอน เพราะว่าตลาดที่ลอนดอนยังไม่มีความต้องการพริกไทยในขณะนั้น¹ พ่อค้าที่ปีนังจึงพยายามขยายตลาดการค้าของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และหวังจะให้ปีนังเป็นศูนย์กลางการค้าแร่ดีบุก ในขณะที่การค้าแร่ดีบุกอยู่ในกำมือของชาวฮอลันดาซึ่งเป็นผู้ผูกขาดการทำเหมืองแร่ดีบุกที่เกาะบังกา (Banka) นอกจากนี้พ่อค้าที่ปีนังยังต้องการปรับปรุงการค้ากับไทยอีกด้วย การค้าของปีนังกับเมืองท่าต่างๆของไทยเริ่มประมาณพ.ศ. 2360 (ค.ศ. 1817)² และกำลังเจริญรุ่งเรืองอังกฤษเชื่อว่าจะสามารถขยายตลาดการค้าในไทยด้วยการนำสินค้าสำเร็จรูปจากอินเดียมาขายให้ไทย ในขณะที่เดียวกันก็จะซื้อสินค้าต่างๆตลอดจนวัตถุดิบต่างๆไปขายให้ประเทศต่างๆในเอเชียด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจและการค้านี้อังกฤษจึงต้องการเจรจาขอแก้ไขเงื่อนไขต่างๆทางการค้าของไทย

ในด้านการเมือง อังกฤษทราบข่าวการที่พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) นำเกาะปีนังมาให้บริษัทยินดีเยติะวันออกของอังกฤษเวลานั้น เป็นการกระทำไปโดยผลการซึ่งอังกฤษเองก็ยอมรับอธิปไตยของไทยเหนือไทรบุรี อังกฤษพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้องพยายามให้ไทยรับรองสิทธิของตนเหนือเกาะปีนัง เนื่องจากปีนังมีทรัพยากรไม่พอเลี้ยงจำนวนประชากรที่เพิ่มอย่างรวดเร็ว ต้องอาศัยเสบียงอาหารจากไทรบุรี ฉะนั้นถ้าหากไทยยอมรับรองสิทธิของอังกฤษเหนือเกาะปีนัง ก็จะเป็นข้อกำประกันว่าเกาะปีนังของอังกฤษจะไม่ถูกไทยยึดเสบียงอาหารในกรณีที่เกิดพิพาทไทยเข้ายึดครองไทรบุรี³

ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อฐานะของเกาะปีนังนี้เอง ชาวอังกฤษที่เกาะปีนังจึงพยายามชักจูงให้รัฐบาลของตนส่งคณะทูตเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยโดยตรง รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงคัดเลือกจอห์น ครอว์เฟิร์ด ผู้ซึ่งคุ้นเคยกับชนบทรวมเนียม ประเพณีการค้า

¹ C.D. Cowan, "Early Penang...", Op.Cit., p.11

² Mills, Op.Cit., p.132

³ Ibid., pp.131 - 134 ; R.O. Winstedt, A History of Malaya

ตลอดจนภาษาของชาวตะวันออกเพราะเคยใช้ชีวิตอยู่ในดินแดนแถบนี้หลายปี ให้เป็นทูตของรัฐบาลอังกฤษ เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในพ.ศ. 2364 - 2365 โดยมีจุดประสงค์ใหญ่อยู่ที่การค้าและมีจุดประสงค์ทางการ เมืองรองลงมาตั้งจะไ้กล่าวต่อไป

งานการค้า

รัฐบาลที่อินเดียได้เสนอรายงานต่อคณะกรรมการบริหารว่าด้วยกิจการของบริษัทสหพ่อค้าอังกฤษในอินเดียตะวันออก (The Court of Directors for Affairs of the United Company of Merchants of England trading to the East Indies) เรื่องการแต่งตั้งคณะทูตของจอห์น ครอว์เฟิร์ด¹ว่าจะมีผลให้ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยและอังกฤษดำเนินไปอย่างถาวร ทั้งจะเป็นการช่วยปลดเปลื้องภาระของพ่อค้าอังกฤษ ตลอดจนเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่รัฐบาลอังกฤษ¹ รายงานฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ นั้นนำหน้าของคณะทูตชุดนี้อยู่ที่การเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทยเป็นสิ่งแรก อังกฤษเชื่อว่าภาวะการค้าที่ซบเซาและกำลังขาดทุนของพ่อค้าอังกฤษทั้งที่บีนิงและอินเดียจะได้รับการแก้ไขและฟื้นฟูด้วยการขยายตลาดการค้าของคนในดินแดนใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประชากรหนาแน่น มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญคือยังไม่มีกรริเริ่มประกอบกิจการอุตสาหกรรมสำหรับประเทศไทยนั้นแม้จะไม่ใช่ประเทศใหม่สำหรับอังกฤษ แต่ไทยก็มีคุณสมบัติหลายประการที่อังกฤษสนใจและอยากจะทำขายด้วย

ประการแรก ที่ตั้งของประเทศไทยช่วยส่งเสริมให้ไทยมีทำเลการค้าที่เหมาะสมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เส้นทางเดินเรือของพ่อค้าชาติต่างๆระหว่างจีนและอินเดียมักจะผ่านช่องแคบมะละกา เป็นผลให้บรรดาเมืองท่าต่างๆของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่าทางตอนใต้ เช่น ปัตตานี ภูเก็ต นครศรีธรรมราช สงขลา ฯลฯ เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา ครั้นเมื่ออังกฤษได้เข้าเกาะบีนิงจากพระยาไทรบุรีและเปิดเป็นเมืองท่าค้าขายกับบรรดาหัวเมืองใกล้เคียง ก็ได้ฟื้นฟูการค้ากับบรรดาเมืองท่าเหล่านี้ของไทย อังกฤษได้ให้ความสนใจ

¹ The Crawford Papers : A Collection Records relating to the Mission of Dr. John Crawford sent to Siam by the Government of India in the Year 1821 (Bangkok: Printed by the order of the Vajiravana National Library, 1915) p.5

เมืองท่าต่างๆของไทย เพราะนอกจากจะอยู่ใกล้เคียงกับเมืองท่าที่ป็นิ่งของอังกฤษซึ่งจะช่วย
ทุ่นระยะเวลาในการขนส่งแล้ว ยังเป็นเมืองท่าที่ถี่เลิศ¹ที่อังกฤษจะสามารถขยายตลาดการค้า
ของตนได้อย่างกว้างขวาง

ทรัพยากรและจำนวนประชากรชาวไทยที่มีจำนวนมากเพียงพอที่จะเป็นแหล่งระบายสินค้า
ของพ่อค้าอังกฤษ ก็เป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งที่ชักนำให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายกับไทย
นอกเหนือไปจากเหตุผลสำคัญที่เกาะป็นิ่งของอังกฤษจำเป็นต้องทำการค้ากับไทยเพื่อซื้อเสบียง
อาหารจากเมืองท่าต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากไทรบุรีแล้ว² อังกฤษยังเชื่อว่าจะสามารถนำ
สินค้าประเภทผ้าจากอินเดียและจีนมาจำหน่ายในเมืองไทยได้เป็นจำนวนมาก³ อังกฤษหวังที่จะ
ซื้อสินค้าประเภทน้ำตาลและพริกไทยไปจำหน่ายในตลาดยุโรปและเอเชียตะวันตก ทั้งนี้รวมถึง
เกลือสำหรับไปจำหน่ายให้แก่เกาะทางอินเดีย และไม้สักซึ่งมีราคาถูกและปริมาณมากนั้นจะนำไป
จำหน่ายให้แก่อาณานิคมของอังกฤษ⁴ นอกจากวัตถุประสงค์ต่างๆเหล่านี้แล้วอังกฤษยังให้ความสนใจ
จะทำการค้ากับไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ภูเก็ต บัตตานี และเปรัก⁵ ซึ่งมีปริมาณมาก
และยังไม่มีการทำเหมืองแร่อย่างเป็นทางการเป็นลำดับ อังกฤษพยายามที่จะขอเปิดการค้าเสรีกับเจ้า
ของเหมืองแร่โดยตรงเพื่อป้องกันมิให้ฮอลันดาขูดรีดการทำเหมืองแร่ในเปรักจากรัฐบาลไทย⁶

¹ J.H. Moor, Notices of Indian archipelago, and Adjacent Countries
(Singapore: 1837) p.236

² John Anderson, "Political and Commercial Considerations Relative
to the Malayan Peninsula and the British Settlements in the Straits of
Malacca," J.M.B.R.A.S. XXXV, 4(1962) p.96

³ The Crawford Papers, p.4

⁴ Ibid., p.3

⁵ การที่เปรักเป็นเมืองขึ้นของไทย ทำให้อังกฤษไม่แน่ใจที่จะเปิดการเจรจากับเปรัก
โดยตรง

⁶ John Anderson, "Political and Commercial...", Op.Cit., p.97

ประการสุดท้ายซึ่งอาจพิจารณาว่าเป็นเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ไทยยังไม่ได้เปิดสัมพันธไมตรีทางการค้ากับประเทศตะวันตกชาติใดชาติหนึ่ง ทั้งๆที่ในขณะนั้นมีเรือของพ่อค้าตะวันตกเข้ามาค้าขายอยู่บ้าง และมีชาติตะวันตกหลายชาติที่กำลังให้ความสนใจจะขอเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทย เช่น โปรตุเกส สหรัฐอเมริกา และฮอลันดาเป็นต้น ดังนั้นความพยายามของอังกฤษที่จะเข้ามาค้าขายในเมืองไทยแข่งกับพวกพ่อค้าจีนซึ่งเป็นผู้ควบคุมการค้าส่วนใหญ่ของไทยจึงเป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล

ภัยปัจจัยต่างๆที่จะก่อผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษ ประกอบกับการที่อังกฤษตระหนักดีว่าพ่อค้าอังกฤษจะไม่สามารถเข้ามาค้าขายในเมืองไทยได้อย่างเสรีหากว่าอังกฤษปราศจากความสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทย¹ ดังนั้นคณะทูตของครอว์เลอร์จึงเดินทางเข้ามาด้วยจุดประสงค์สำคัญที่จะขอเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้า และขอแก้ไขระเบียบวิธีการค้าของไทย อังกฤษได้พิจารณาว่าระบบวิธีเก็บภาษีอากรที่ไทยปฏิบัติอยู่นั้นจะทำให้พ่อค้าอังกฤษสูญเสียผลประโยชน์และก่อให้เกิดความรำคาญแก่พ่อค้า เพราะชาวไทยใช้ระบบผูกขาดสินค้าสำคัญบางอย่าง นอกจากนี้ยังห้ามมิให้บรรทุกสินค้าบางอย่างเช่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร ออกจากเมืองที่เดียว แต่จะต้องรอคอยชั่วระยะเวลาหนึ่งเป็นเหตุให้พ่อค้าเสียเวลา วิธีที่ไทยมีเจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ทรงพระราชมงคลหรือที่ทรงการใช้ในราชการ ตลอดจนวิธีการให้สินบนต่างๆแก่เจ้าพนักงานและขุนนางที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ ล้วนเป็นวิธีการที่พ่อค้าอังกฤษรังเกียจจึงต้องการจะเจรจาขอให้ยกเลิกหรือลดหย่อน ส่วนผลประโยชน์ที่ไทยจะได้รับทดแทนจากการยกเลิกวิธีการดังกล่าวนั้น อังกฤษยอมให้ไทยขึ้นอัตราภาษีปากเรือและให้เรียกกรมเป็นอย่างเดียวกัน²

นอกเหนือไปจากการเจรจาขอเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้า และการขอแก้ไขระเบียบวิธีการค้าของไทยแล้ว ครอว์เลอร์ได้รับคำสั่งห้ามมิให้เรียกร่องผลประโยชน์ใดๆจากรัฐบาลไทย เป็นต้นว่าการขอสร้างป้อม สถานีการค้า สิทธิทางการศาล สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตลอดจนการผูกขาดใดๆ³ นโยบายดังกล่าวของอังกฤษได้ชี้ให้เห็นว่า อังกฤษมีความต้องการ

¹ Ibid., p.100

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62, หน้า 20

³

Crawford, Journal of an Embassy : form the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China...; 2d.ed., V.2 (London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830) Appendix B,

ที่จะเปิดตลาดการค้ากับไทยมาก จึงไม่พยายามเรียกร้องผลประโยชน์ใดๆที่จะเป็นอุปสรรคต่อการเจรจา อย่างไรก็ตามอังกฤษก็ตระหนักดีว่าไม่อาจจะตั้งความหวังทั้งหมดไว้กับการเจรจาของคณะทูตชุดนี้เพราะเพิ่งจะเป็นการเริ่มต้น อังกฤษจึงเพียงแต่หวังว่าการเจรจาดังกล่าวจะเป็นการเริ่มต้นขจัดความไม่ไว้วางใจ และความไม่พึงพอใจที่ไทยอาจจะมีต่ออังกฤษ¹ ตลอดจนเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างประเทศทั้งสอง

ครอว์เฟิร์ดได้ใช้เวลาจนถึง 4 เดือนในการเจรจาทางการค้ากับไทย แต่ปรากฏว่าการเจรจาล้มเหลวเพราะว่าทั้งสองฝ่ายไม่สามารถตกลงกันได้ สมเด็จพระยาตากำรกราชา-นุภาพทรงวิเคราะห์สาเหตุแห่งความล้มเหลวไว้รวม 6 ข้อ² ซึ่งมีความเนื้อความส่วนใหญ่สอดคล้องกับจกหมายของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งมีไปถึงข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษที่ป็นัง ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2366 (ค.ศ. 1823)³ รายงานผลการเจรจาของคณะทูตของครอว์เฟิร์ดที่ล้มเหลวว่าส่วนใหญ่เกิดจากความผิดของคณะทูต เช่น ประพฤติตนผิดขนบธรรมเนียมประเพณี กระด้างกระเดื่อง ทั่วทูตปฏิบัติหน้าที่นอกเหนือไปจากวิเทโศบายของรัฐบาลของตนในเรื่องการขอตั้งสถานกงสุล ข้อกล่าวหาต่างๆเหล่านี้ทางรัฐบาลอังกฤษได้เรียกตัวครอว์เฟิร์ดไปให้การเมื่ออังกฤษได้พิจารณาคำชี้แจงและข้อกล่าวหาต่างๆแล้ว ได้ตัดสินว่าข้อกล่าวหาของไทยนั้นเป็นข้ออ้างที่ฟังไม่ขึ้น⁴ ความล้มเหลวในการเจรจาของครอว์เฟิร์ดนี้เมื่อพิจารณาเหตุผลประกอบของทั้งสองฝ่ายแล้ว อาจสรุปได้ว่าเกิดจากการที่ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายขัดกันจึงตกลงกันไม่ได้ ทางอังกฤษนั้นเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่ามีความต้องการจะค้าขายกับไทย จึงได้ใช้ความพยายามทางการทูตอย่างเต็มที่ ส่วนไทยนั้นไม่มีความต้องการจะเปิดสัมพันธ์ไมตรีทางการค้ากับอังกฤษ ดังนั้นไทยจึงปฏิเสธข้อเสนอของอังกฤษด้วยการหยิบยกเอาเรื่องระเบียบวิธีปฏิบัติของคณะทูตชุดนี้เป็นข้ออ้างในการปฏิเสธดังกล่าว การที่ไทยไม่มีความต้องการจะเปิดสัมพันธ์ไมตรี

¹ Mills, Op.Cit., p.133 อ้าง Letter Received from Bengal, Vol.82, : Despatch to Directors of Nov. 23, 1821

² คุรายละเอียดใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62, หน้า 29 - 32

³ The Crawford Papers, pp.267 - 276

⁴ Ibid., p.134

ทางการค้ากับอังกฤษนั้น อัจฉริยะเห็นว่าเนื่องมาจากเหตุผลทางด้านการค้าและด้านการเมือง เหตุผลทางด้านการค้านั้นอาจจะพิจารณาได้ว่า ในประการแรก การค้าต่างประเทศของไทยในขณะนั้นเจริญรุ่งเรืองอยู่แล้ว และไม่จำเป็นจะต้องพึ่งพาการค้ากับอังกฤษแต่อย่างใด การค้าส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของพ่อค้าชาวจีน นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และข้าราชการไทยก็ยังแต่งเรือสำเภาไปค้าขายตามเมืองท่าต่างๆอีกด้วย เมืองท่าต่างๆที่ไทยทำการค้าด้วย ได้แก่ จีน ญวน กัมพูชา สิงคโปร์ ตลอดจนเมืองท่าต่างๆในแหลมมลายู หมู่เกาะอินทิสตะวันออกเฉียงและอ่าวเบงกอล¹ อนึ่งสินค้าสำเภาเรือรูปต่างๆจากยุโรปที่ตลาดไทยต้องการก็หาซื้อได้จากเมืองท่าต่างๆในเอเชีย เช่นปีนัง มะละกา สิงคโปร์ สุรัต และกวางตุ้ง เป็นต้น² สินค้าอย่างเดียวที่ไทยต้องการซื้อจากพ่อค้ายุโรปคืออาวูรป็น ซึ่งในขณะนั้นไทยก็สามารถหาซื้อได้จากพ่อค้าโปรตุเกส และพ่อค้าอเมริกัน³ จึงเห็นได้ว่าการค้าของไทยในขณะนั้นอยู่ในฐานะที่ไม่จำเป็นจะต้องง้ออนพ่อค้าอังกฤษแต่อย่างใด

ประการต่อมา ข้อเสนอของจอห์น ครอว์เฟิร์ดที่จะขอแก้ไขระเบียบวิธีการค้าของไทยยังขัดต่อผลประโยชน์ของไทยโดยตรงอีกด้วย ในทัศนะของฝ่ายอังกฤษนั้น ข้อเรียกร้องที่รัฐบาลอังกฤษพยายามเจรจากับรัฐบาลไทยเป็นการให้ที่ไทยจะสูญเสียผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยที่สุด (the slightest concession)⁴ ส่วนค่านรัฐบาลไทยนั้น ระเบียบวิธีปฏิบัติเช่นนี้ได้ถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานแล้ว พ่อค้าส่วนใหญ่ที่เข้ามาค้าขายซึ่งได้แก่พ่อค้าชาวจีนก็ยอมรับนับถือระเบียบวิธีนี้ และยังไม่เคยปรากฏพบหลักฐานใดๆที่แสดงว่าพ่อค้าจีนจะขอแก้ไขระเบียบวิธีดังกล่าว ดังนั้นเมื่ออังกฤษเสนอเงื่อนไขของตน จึงก่อให้เกิดข้อเปรียบเทียบกับพ่อค้าจีนอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามจุดสำคัญของปัญหาข้อนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการที่อังกฤษมีแต่เงื่อนไข

¹ Ibid., p.117 ; Edmund Roberts, Embassy to the Eastern Courts of Cochin-China, Siam and Muscat (New York: Harper, 1837) pp.312 - 313

² J.H. Moor, Op.Cit., p.236

³ Frankfurter, Op.Cit., p.6

⁴ Frederick Arther Neale, Narrative of a Residence in Siam

(London: National Illustrated Library, 1852) p.226

หากแต่ว่าเงื่อนโซ่ที่อังกฤษเสนอให้เป็นระบบการค้าที่เสรีและยุติธรรม¹ เป็นสิ่งที่ไทยไม่ยอมรับอย่างแน่นอนเพราะว่าข้อตกลงประโยชน์โดยตรงของรัฐบาลไทย ไทยมีรายได้จากการผูกขาดสินค้าสำคัญๆเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ถ้าหากว่ายอมปฏิบัติตามเงื่อนโซ่ของอังกฤษแล้ว รัฐบาลจะต้องสูญเสียรายได้จำนวนนี้และไม่อาจหวังรายได้ทดแทนจากการเก็บภาษีปากเรือจากเรือสินค้าอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในประเทศไทย เพราะครอว์เฟิร์คเองก็ไม่อาจยืนยันกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยได้ว่า ถ้าหากว่าไทยยอมทำสัญญาทางการค้ากับอังกฤษแล้วจะต้องมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายในเมืองไทยไม่น้อยกว่าปีละ 5 ลำ²

นอกจากนี้แล้วรัฐบาลไทยก็คงไม่อยากจะค้ากับอังกฤษเท่าใดนัก เนื่องจากรัฐบาลไทยมีเรือสำเภาหลวงแล่นไปขายตามเมืองท่าต่างๆ บรรดาเจ้านาย ตลอดจนขุนนางผู้ใหญ่ต่างก็มีสำเภาไปค้าขายด้วยเช่นกัน ฉะนั้นถ้าหากอนุญาตให้อังกฤษเข้ามาค้าขายได้โดยเสรี พ่อค้าอังกฤษก็จะกลายเป็นคู่แข่งทางการค้าเรือสำเภาไทย คงจะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยมิได้กีดกันเฉพาะแต่พ่อค้าอังกฤษ แต่ได้พยายามจำกัดขอบเขตการค้าของพ่อค้าตะวันตกชาติอื่นๆ ด้วย การห้ามมิให้พ่อค้าตะวันตกเดินทางไปทั่วพระราชอาณาเขตโดยมิได้รับอนุญาต นอกจากนี้ยังห้ามมิให้เป็นเจ้าของที่ดินและเช่าเรือจากผู้อื่น ตลอดจนเรียกเก็บอัตราภาษีปากเรือและอากรขาเข้าในอัตราสูงกว่าเรือของพ่อค้าจีน³

ส่วนเหตุผลทางการเมืองของไทยนั้น อาจจะเนื่องมาจากความไม่ไว้วางใจ และความกลัวชาวตะวันตก "ความกลัว" เช่นนี้มีใจความเกรงกลัวชาติที่มีกำลังเข้มแข็งกว่า หากแต่เป็นความกลัวการแทรกแซงทางการเมือง ประวัติความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยาได้เป็นบทเรียนสอนให้รัฐบาลในสมัยต่อมาระมัดระวังการคบค้ากับประเทศตะวันตกว่า

¹ Crawford, *Op.Cit.*, V.1, p.186

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62, หน้า 33 ; Finlayson, *The Mission to Siam and Hué the Capital of Cochin China in the years 1821 - 2* (London: John Murray, 1826) p.171; เอกสารบางเล่มอ้างตัวเลขของจำนวนเรือเพียง 4 ลำ เช่น Crawford, *Op.Cit.*, Vol.2, p. 186; Neal, *Op.Cit.*, p. 225.

³

Vella, *Op.cit.*, p.114

อาจจะถูกแทรกแซงทางการเมืองจากความสัมพันธ์ทางการค้า นอกจากนี้พวกพ่อค้าจีนยังได้เตือนรัฐบาลไทยให้ระมัดระวังการคบกับอังกฤษซึ่งมักจะเจรจาหว่านล้อมในเรื่องการค้า ต่อจากนั้นก็ขอตั้งสถานีการค้าจนกระทั่งในที่สุดก็อาจจะยึเอบ้านเมืองดังเช่นที่อังกฤษได้ปฏิบัติมาในอินเดีย¹ จากข้อสนทนาระหว่างกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์และครอว์เฟิร์ด กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์มีรับสั่งถามครอว์เฟิร์ดในตอนหนึ่งว่า "ถ้าหากอังกฤษรักความสงบในทุกๆแห่งทั่วโลกแล้ว ทำไมอังกฤษจึงต้องมีกองเรือรบที่ยิ่งใหญ่อยู่ที่นี้ (อินเดีย) ตามที่ท่านได้โอ้อวด"² นั้น ได้ชี้ให้เห็นว่าไทยระแวงสงสัยอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษในภูมิภาคแถบนี้ เจ้าหน้าที่ตลอดจนพ่อค้าอังกฤษที่ปีนังได้ตระหนักถึงความจริงข้อนี้ จึงเกรงไปว่า "ความกลัว" และความระแวงสงสัยของไทยที่มีอยู่นั้นจะทำลายการค้าและอิทธิพลของตนในแหลมมลายู³ ดังนั้นครอว์เฟิร์ดจึงได้รับคำสั่งให้เป็นผู้ชี้แจงความกลัวหรือความระแวงสงสัยของรัฐบาลไทย⁴ อย่างไรก็ตามความกลัวดังกล่าวก็กลายเป็นอุปสรรคสำคัญข้อหนึ่งในการเจรจาของครอว์เฟิร์ด อาจสรุปได้ว่าบทเรียนจากประวัติศาสตร์ประกอบกับการเมืองในอินเดียทำให้ไทยไม่ไว้วางใจอังกฤษ "ซึ่งเป็นชนชาติที่มีอันตรายที่จะติดต่อกับ เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นพวกที่มีความสามารถที่สุดเท่านั้น ยังเป็นพวกที่มีความทะเยอทะยานมากที่สุด ในจำนวนชนชาติยุโรปที่เดินทางมายังตะวันออก"⁵

จากนโยบายที่ไทยไม่ต้องการจะค้าขายกับอังกฤษตลอดจนความไม่ไว้วางใจชาวตะวันตกนี้เอง คณะทูตของครอว์เฟิร์ดจึงประสบความล้มเหลว

¹ Crawford, Op.Cit., V.1, pp.138 - 139

² Ibid., p.192

³ Nicholas Tarling, "Siam and Sir James Brooke," J.S.S. Vol.48
2(1960) p.44

⁴ The Crawford Papers, p.191

⁵ Crawford, Op.Cit., V.1, pp.216-7; "...The English were a dangerous people to have any connexion/ with, for that they were not only the ablest, but the most ambitious of the European nations that frequented the East."

กานการเมือง

ในการเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในครั้งนี้ ครอว์เฟิร์ดได้รับมอบหมายจากรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเกี่ยวกับให้พิจารณาจุดประสงค์ทางการเมืองเป็นเรื่องรองลงมาจากรัตนุประสงค์ทางการค้า อย่างไรก็ตามครอว์เฟิร์ดให้ความสำคัญต่อปัญหาทางการเมืองอยู่ไม่น้อย ในด้านจุดประสงค์ทางการเมืองของคณะทูตชุดนี้ อาจแยกออกได้เป็น 2 ประเด็นคือ การที่อังกฤษขอให้ไทยรับรองสิทธิของคนเหนือเกาะปีนังและกินแดนโพรวินซ์ เวลสลีย์ (Province of Wellesley) และปัญหาการกลับมารอบครองเมืองไทรบุรีของเจ้าพระยาไทรบุรี (ประแวงวัน)

ในประเด็นแรกอังกฤษต้องสถาปนาความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยและอังกฤษเพื่อให้ไทยยอมรับรับรองสิทธิของคนเหนือเกาะปีนัง เนื่องจากอังกฤษได้เช่าเกาะปีนังโดยที่พระยาไทรบุรี (โมกรมชะ) มิได้ขออนุญาตจากไทยดังได้กล่าวมาแล้ว วัตถุประสงค์ข้อนี้มิได้ปรากฏอยู่ในหัวข้องการเจรจากับรัฐบาลไทย หากแต่ครอว์เฟิร์ดได้แสดงตัวในฐานะผู้แทนของข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่ปีนังที่มีอำนาจเต็มที่เหนือดินแดนดังกล่าว และได้รับมอบหมายมาเจรจากับปัญหาไทรบุรี ในประเด็นนี้เห็นว่าครอว์เฟิร์ดประสบผลสำเร็จ ระหว่างการเจรจา ครอว์เฟิร์ดได้กล่าวหาพิงถึงปีนังในฐานะที่เป็นดินแดนภายใต้การครอบครองของอังกฤษ ทางฝ่ายไทยก็ได้ท้วงท้วงฐานะของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ตลอดจนการที่อังกฤษเข้าครอบครองปีนังนานถึง 36 ปี แต่อย่างไร¹ ด้วยเหตุนี้เองทั้งครอว์เฟิร์ดและรัฐบาลที่อื่นเลยจึงถือว่าการเจรจาดังนี้ " เป็นการยืนยันรับรองอธิปไตยที่ถูกต้องของอังกฤษเหนือเกาะปีนัง"²

ปัญหาเรื่องการกลับมารอบครองเมืองไทรบุรีของเจ้าพระยาไทรบุรี (ประแวงวัน) ที่ครอว์เฟิร์ดได้รับมอบหมายจากข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่ปีนังให้มาเจรจากับรัฐบาลไทยนั้น ทางฝ่ายไทยถือว่าเป็นเรื่องภายในของไทยโดยตรงเพราะไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย ไทรบุรีนั้น

¹ The Crawford Papers, p.39

² Mills, Op.Cit., p.134 ; "...established a virtual acknowledgement of our right of sovereignty in Penang..."

แม้ว่าจะเป็นเมืองใหญ่ แต่ก็ยังเป็นเมืองที่อ่อนแอเนื่องจากทำเลที่ตั้งเปิดโอกาสให้ศัตรูบุกเข้าโจมตีได้ง่าย จึงตกเป็นเมืองขึ้นของไทยต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการทุกๆสามปี ยามใดที่ไทยอ่อนแอลงไทรบุรีก็จะส่งบรรณาการไปถวายแก่กษัตริย์พม่า บางครั้งก็ส่งให้ทั้งสองชาติ แต่ส่วนใหญ่มักจะส่งให้ไทยเป็นประจำ¹ ในพ.ศ.2310 ไทยต้องเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเป็นครั้งที่สอง ไทรบุรีจึงแยกตัวเป็นอิสระ เมื่อกัปตันฟรานซิส ไลท์ ได้รับมอบหมายจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษให้มาเจรจาขอเช่าเกาะปีนังจากพระยาไทรบุรี (โมกุรัมชะ) เป็นครั้งที่ 2 ในพ.ศ.2327 (ค.ศ.1784) นั้น เป็นระยะเวลาที่ไทรบุรีเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อไทย² อย่างไรก็ตามไทรบุรีก็ยังไม่กล้าตัดสินใจเพราะทางเมืองไทยกลับมีกำลังเข้มแข็งขึ้นอีกหลังจากที่ได้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งในปีรุ่งขึ้นพ.ศ.2328 ไทรบุรีได้ทราบข่าวว่าพม่ากำลังตระเตรียมทัพใหญ่เพื่อยกไปตีไทย³ พระยาไทรบุรีเชื่อว่าศึกครั้งนี้ไทยจะต้องถูกทำลายอย่างย่อยยับ⁴ ดังนั้นในปีนั้นเองพระยาไทรบุรีจึงเสนอเงื่อนไขการเช่าเกาะปีนังให้แก่อังกฤษ

การที่พระยาไทรบุรียินยอมให้อังกฤษเช่าเกาะปีนังนั้น อาจจะวิเคราะห์ได้ว่าในทางปฏิบัติแล้วไทรบุรีเป็นอิสระต่อไทย ไทรบุรียังเชื่อว่ารัฐบาลไทยกำลังมีภาระกิจยุ่งยากในการฟื้นฟูพระราชอาณาจักร และเตรียมการป้องกันการรุกรานของพม่า จนกระทั่งไม่มีเวลามาเอาใจใส่เมืองไทรบุรีที่อยู่ห่างไกลห่างไกลจากพระนคร สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือพระยาไทรบุรีต้องการพันธมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องการแสนยานุภาพทางทะเลของอังกฤษเป็นเครื่อง

¹ Braddoll, Op.Cit., p.201 ; Mills, Ibid., p.34

² ในพ.ศ.2327 อาณาเขตทางใต้ของไทยจรดแก่เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งไทยตีได้ในสมัยกรุงธนบุรี กระจายละเอียดใน จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2515) หน้า 1 - 2 เพิ่มเติม

³ ไทยเรียกสงครามที่พระเจ้าปะดุง กษัตริย์พม่ายกมาตีไทยในพ.ศ.2328 นี้ว่าศึก 9 ทัพ

⁴ Braddoll, Op.Cit., p.201

สนับสนุนเอกราชของตน ตลอดจนเพื่อป้องกันการรุกรานใดๆจากภายนอก เป็นต้นว่าไทย พม่า และฮอลันดาซึ่งเป็นชาติตะวันตกที่กำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในไทรบุรี¹ นอกจากนี้พระยาไทรบุรียังหวังผลประโยชน์จากการค้าของตนกับอังกฤษ² เนื่องจากแต่เดิมไทรบุรีทำการค้ากับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามพระยาไทรบุรีก็ประสบความล้มเหลวที่จะชักนำอังกฤษเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับตน ทั้งนี้เพราะอังกฤษไม่มีนโยบายที่จะผูกมัดตัวเองทางการเมืองกับไทรบุรี และยังชกกับพระราชบัญญัติพ.ศ. 2327 (Pitt's Indian Act 1784) ซึ่งแบ่งแยกอำนาจทางการเมืองและการค้าของเจ้าหน้าที่ที่อินเดียออกจากกันโดยเด็ดขาด บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงมีหน้าที่เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการค้า ครั้นเมื่อฟรานซิส ไลท์พยายามชี้แจงแก่รัฐบาลของอินเดียว่าอังกฤษควรจะให้ความช่วยเหลือแก่ไทรบุรี เนื่องจากไทรบุรีมีความเกรงกลัวไทยมาก ทางรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียกลับพิจารณาว่าไม่ควรผูกพันตัวเองทางการเมืองกับไทรบุรี เพราะภาษาอังกฤษกำลังมีภาระเรื่องการค้าต่อต้านการรุกรานของฝรั่งเศสในอินเดีย นอกจากนี้การกระทบกระทั่งกับไทยในแหลมมลายูก็จะกระทบกระเทือนต่ออิทธิพลของอังกฤษในดินแดนดังกล่าว³ ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงปฏิเสธการทำสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันกับไทรบุรีพ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1787)⁴

ภายหลังที่กองทัพไทยขับไล่กองทัพพม่าแตกพ่ายไปในพ.ศ. 2329 แล้ว กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จยกกองทัพลงไปตีหัวเมืองปัตตานีที่เสียแก่พม่ากลับคืน และให้ข้าหลวงเชิญกระแสน้ำไปยังเจ้าเมืองปัตตานี เมื่อพระยาไทรบุรีรู้ข่าวว่าไทยตีได้เมืองปัตตานีจึงเข้ามาอ่อนน้อมขอขึ้นต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก⁵ สรุปได้ว่าตั้งแต่พ.ศ. 2329 เป็นต้น

¹ Clodd, "Malayan Portraits: Francis Light...," Op.Cit., p.473;
Winstedt, Op.Cit., p.182

² R. Bonny, Kedah 1771 - 1821 : The Search of Security and Independence (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1971) pp.65-7

³ A. Wright, ed., Twentieth Century Impression of Siam...
(London: Lloyd's Greater Britian Publishing Company, Ltd., 1908) p.52

⁴ Mills, Op.Cit., p.36

⁵ หลวงอุคมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า 2 - 3

มา ไทรบุรีได้ตกเป็นเมืองขึ้นของไทยอีกครั้งหนึ่ง ส่วนกรณีที่พระยาไทรบุรีให้อังกฤษเช่าเกาะปีนังในพ.ศ. 2329 และดินแดนตรงข้ามเกาะปีนังที่อังกฤษเรียกว่าโพวินธ์ เวลสลีย์ ซึ่งอังกฤษขอเช่าจากสุลต่านไทรบุรีภายหลังสงครามระหว่างไทรบุรีกับอังกฤษในพ.ศ. 2334 (ค.ศ. 1791)¹ นั้น ทางกรุงเทพฯคงจะทราบเรื่องอยู่บ้าง เพราะเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นผู้ดูแลหัวเมืองแขกทั้งหลายในขณะนั้นคงจะมีใบบอกมาทางกรุงเทพฯ แต่การที่ไทยนิ่งเฉยและไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบใดๆอาจจะเป็นเพราะว่า การเช่าเกาะปีนังนั้นเกิดขึ้นก่อนที่พระยาไทรบุรีจะมายอมขึ้นแก่ไทย นอกจากนี้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น เป็นสมัยที่ไทยมีภาระกิจทางด้านการศึกสงครามกับพม่าอยู่ตลอดเวลา คงจะเห็นได้ว่าในรัชกาลนี้มีการทำศึกสงครามกับพม่ารวม 7 ครั้ง ครั้นถึงต้นรัชกาลที่ 2 พระยาไทรบุรี (ประจักษ์) บุตรชายของพระยาไทรบุรี (โมกข์มธชะ) ได้ทำความดีความชอบต่อแผ่นดินด้วยการยกกองทัพเมืองไทรบุรีไปช่วยไทยรบพม่าที่เมืองถลางในพ.ศ. 2352 และยกกองทัพไปโจมตีเมืองเปรักให้ยอมเป็นเมืองขึ้นของไทยในพ.ศ. 2361 (sic)² จนได้รับพระกรุณาเลื่อนยศจากพระยาไทรบุรี (ประจักษ์) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา ส่วนดินแดนที่อังกฤษได้จากพระยาไทรบุรีก็เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของเมืองไทรบุรีและอังกฤษเข้าครอบครองในฐานะผู้เช่า ข้อสังเกตประการสำคัญก็คือการเช่า ดินแดนของอังกฤษในเวลานั้นไม่เป็นการกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ใดๆของไทยโดยตรง ไม่ว่าจะเป็น

¹ สงครามครั้งนี้เกิดจากการที่อังกฤษปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามสัญญาที่ฟรานซิส โลท์ให้ไว้แก่สุลต่านว่า จะให้ความช่วยเหลือทางด้านกำลังอาวุธแก่ไทรบุรี สุลต่านจึงส่งกำลังเข้ายึดเกาะปีนังคืนจากอังกฤษ แต่ก็พ่ายแพ้แก่อังกฤษในที่สุด (บรรยายละเอียดจาก Clodd, "Malayan Portraits: Francis Light..." ประกอบ) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูรอธิบายไว้ใน จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 3-4 ว่าเกิดจากการที่ไทรบุรีคิดเสียดายเกาะปีนัง เนื่องจากไทยยอมรับไทรบุรี และไม่ได้ทำอันตรายใดๆแก่สุลต่านจึงอยากได้เกาะปีนังกลับคืน

² หลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า 8 ; เรื่องปีพ.ศ. ที่ไทรบุรียกไปตีเปรักนี้ เอกสารฝ่ายไทยอ้างไว้พ.ศ. 2353 ซึ่งคลาดเคลื่อนจากเอกสารของชาวต่างประเทศที่อ้างไว้ตรงกันว่าเป็นพ.ศ. 2361 (ค.ศ. 1818)

ค่านการล่าหรือการเมือง จึงเห็นได้ว่าตลอดเวลานับตั้งแต่อังกฤษเข้าเกาะปีนังและโพรวินซ์ เวลสลีย์จากไทรบุรีจนถึงเมื่อครอว์เฟิร์ดเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่า ไทยได้หวังชิง โต้แย้ง หรือแสดงความไม่พอใจใดๆที่อังกฤษมาตั้งเมืองท่าที่ปีนัง และในทำนองเดียวกันไทยเองก็ไม่เคยยอมรับอย่างเป็นทางการถึงสิทธิการเข้าครอบครองดินแดนดังกล่าวของอังกฤษ

ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความสัมพันธ์อันดีที่ไทรบุรีมีต่อไทย ได้คลายลงและได้เอาใจออกห่างจากไทยไปพักไปข้างพม่า ซึ่งได้เตรียมทัพมาโจมตีไทยใน พ.ศ. 2363 แต่ได้เลิกไปในที่สุด¹ ดังปรากฏหลักฐานในพ.ศ. 2364 ว่า ทนกู่ม่อม น้องชาย เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เข้ามาฟ้องที่เมืองนครศรีธรรมราชว่าเมืองไทรบุรีเอาใจไป แต่อุ่นแก่พม่า นอกจากนี้พ่อค้าจีนจากเมืองถลางซึ่งแต่งเรือไปค้าขายที่ปีนังได้จับตัวทูตพม่า และหนังสือของพระเจ้าจ๊กกายแมงถึงเจ้าพระยาไทรบุรีไปมอบต่อพระยาถลาง² ทางกรุงเทพฯ จึงมีคราให้เจ้าพระยาไทรบุรีขึ้นมาแก้คดี เจ้าพระยาไทรบุรีเลยตั้งแข็งเมือง และไม่ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเข้ามาทูลเกล้าถวายตั้งแต่ก่อน สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงอธิบายว่า การที่เจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่างจากไทยนั้น เนื่องมาจากความขัดเคืองที่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไปเข้าข้างคู่อริของคนคือ ทนกู บัศนุ ซึ่งเป็นน้องชายต่างมารดาและดำรงตำแหน่งพระยาอภัยนุราช เจ้าเมืองสตูล จึงเป็นช่องทางให้พม่าแต่งคนมาเกลี้ยกล่อมให้เจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่างจากไทย³ อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานทางฝ่ายอังกฤษว่าการที่เจ้าพระยาไทรบุรีแข็งเมือง ไม่ยอมส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเข้ามาทูลเกล้าถวายตั้งแต่ก่อนนั้น เนื่องจากเจ้าพระยาไทรบุรีได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่อังกฤษที่ปีนัง คือแอนเดอร์สัน (Anderson) และ แรฟเฟิลส์ (Raffles)⁴

¹ เหตุที่พม่าเลิกทัพไม่ยกมารบไทยตามที่ได้เตรียมการไว้เนื่องจาก พม่ากำลังมีกรณีกับอังกฤษเรื่องชายแดนทางภาคเหนือด้านเมืองมณีปุระ

² หลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเกิม, หน้า 13 - 14 ; สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, (พระนคร: คลังวิทยา, 2505) หน้า 666

³ กู ไทรรบพม่า, หน้า 663 และ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 10-13 เพิ่มเกิม

⁴ Mills, Op.Cit., p.32

เจ้าพระยาไทรบุรีถูกปราบปรามในการตั้งแข็งเมืองอย่างรุนแรง เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้รับความสั่งจากกรุงเทพฯ ให้เป็นแม่ทัพเกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ไชยา สงขลา และพัทลุงไปตีเมืองไทรบุรีในพ.ศ. 2364 เจ้าพระยาไทรบุรีสู้ไม่ได้จึงหนีไปขอพึ่งอังกฤษที่เกาะปีนัง เจ้าพระยานครฯ จึงขอให้อังกฤษส่งคืนตัวเจ้าพระยาไทรบุรีให้แก่ไทย และได้ข่มขู่ว่าถ้าอังกฤษไม่ปฏิบัติตามคำขอร้องดังกล่าว ไทยจะคัดสัมพันธไมตรีและการค้ากับปีนัง¹ อย่างไรก็ตามข้าหลวงใหญ่ที่ปีนังได้ปฏิเสธคำขอร้องของไทย ในขณะที่เหตุการณ์กำลังถึง เกรียคอยู่ ณ จอห์น ครอว์เฟิร์ดซึ่งได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลอังกฤษที่อื่น เคียให้เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยได้แวะผ่านปีนัง จึงได้รับปากกับทั้งฝ่ายปีนังและเจ้าพระยานครฯว่า จะนำปัญหาเมืองไทรบุรีมาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ นอกจากนี้ครอว์เฟิร์ดยังรับปากกับข้าหลวงใหญ่ที่ปีนังและเจ้าพระยาไทรบุรีว่าจะพยายามเจรจาให้รัฐบาลไทยยอมรับให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปปกครองเมืองไทรบุรีดังเดิม² การที่เจ้าพระยานครฯ ส่งกองทัพเรือไปที่ปีนัง พร้อมทั้งเรียกร้องให้อังกฤษส่งตัวเจ้าพระยาไทรบุรีกลับคืนให้แก่ไทยนั้น เป็นเรื่องที่สร้างความยุ่งยากใจ และก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของอังกฤษที่ปีนังทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

ในประเด็นแรก สงครามครั้งนี้ก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงต่อปีนังทั้งด้านอุตสาหกรรมการผลิตและคุณภาพสินค้าและเป็นเหตุให้สินค้าและเสบียงอาหารที่เคยส่งจากเมืองไทรบุรีไปยังปีนังต้องระงับงั้น อังกฤษยังเกรงว่าไทยอาจจะแก้แค้นอังกฤษด้วยการรุกรานโพรวินซ์เวดสลีย์ซึ่งเท่ากับเป็นการรุกรานปีนังโดยตรง เพราะปีนังจะถูกตัดเสบียงอาหารจากทุกด้าน³ ดังนั้นอังกฤษจึงจำเป็นต้องมีสัมพันธไมตรีอันดีต่อไทย เพราะเกาะปีนังอยู่ในฐานะ

¹ Kennedy, Op.Cit., p.107

² เมื่อเจ้าพระยานครฯ ตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว จึงมอบหมายให้บุตรสองคนคือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) และนายนุช มหาคเล็ก เป็นผู้รักษาและว่าราชการเมืองไทรบุรี เมืองไทรบุรีจึงอยู่ในความปกครองของเมืองนครฯ เป็นสิทธิ์ขาดตั้งแต่นั้นมา

³ Kennedy, Op.Cit., p.107

ที่ตองฟั้งพาเสียบียงอาหารจากไทรบุรี เสมือน เกาะตองกงของอังกฤษที่จะเป็นตองฟั้งพาเสียบียงอาหารจากจีนเช่นกัน¹

ในประเด็นต่อมา อังกฤษต้องการให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับเข้าไปปกครองเมืองไทรบุรีดังเดิม เพื่อเป็นการสกัดกั้นการแผ่ขยายอิทธิพลของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายูข้างใต้² อันจะเป็นอุปสรรคต่อการแผ่ขยายอิทธิพลทางการค้าของอังกฤษในแหลมมลายู ความกังวลข้อนี้ของอังกฤษมิได้เป็นสมมติฐานลอยๆที่อังกฤษสร้างขึ้น หากแต่ได้เกิดขึ้นภายหลังที่กองทัพเมืองไทรบุรียกไปโจมตีเมืองเปรักให้มาอ่อนน้อมต่อไทยในพ.ศ. 2361 ดังนั้นอังกฤษจึงมีความวิตกจะรักษากินแดนในแหลมมลายูให้เป็นเขตกลางระหว่างอิทธิพลของไทยและอังกฤษ³ หลักฐานที่พิสูจน์ความคิดดังกล่าวของอังกฤษ ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในข้อตกลงของสนธิสัญญาเบอร์นีระหว่างไทยและอังกฤษพ.ศ. 2369⁴ ที่ว่าด้วยเรื่องหัวเมืองมลายู นอกจากจะเกรงการขยายอิทธิพลของไทยไปแหลมมลายูแล้ว อังกฤษยังเกรงการแทรกแซงของพม่าในเมืองไทรบุรีอีกด้วย อังกฤษเกรงว่าถ้าหากคนไม่ช่วยเหลือเจ้าพระยาไทรบุรีให้กลับเข้าไปครอบครองเมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรีอาจจะหันไปขอพึ่งพม่าและรัฐสะลังอร์ซึ่งเป็นสิ่งที่อังกฤษไม่ต้องการ⁵ เพราะถ้าอังกฤษกำลังมีกรณีพิพาทกับพม่าในปัญหาชายแดนล้านอันเดีย จึงไม่ขอปากให้พม่าเข้ามามีอิทธิพลในไทรบุรี นอกจากนี้อังกฤษยังคิดว่า ระหว่างไทยและพม่านั้นอังกฤษต้องการคบกับไทยมากกว่า เพราะอย่างน้อยที่สุดอังกฤษจะได้ไทยเป็นพันธมิตร เพื่อถ่วงดุลย์อำนาจกับพม่า⁶ นโยบายข้อนี้ของอังกฤษเป็นที่ประจักษ์ชัดเมื่อคณะทูตของเบอร์นีเดินทางมาเจรจาในพ.ศ. 2369

1 Cowan, Nineteenth Century Malaya..., p. 11 ; Mills, Op.Cit., p. 37

2 สมเด็จพระยาตากษัตริย์เจ้าพระยาตากสินมหาราช, เรื่องใหม่, หน้า 669

3 The Crawford Papers, p. 14

4 ดูรายละเอียดเรื่องสนธิสัญญาเบอร์นีได้ในบทที่ 3

5 Kennedy, Op.Cit., p. 107

6 The Crawford Papers, p. 152

เมื่อพิจารณาถึงผลประโยชน์ของคนในทุกๆด้านแล้ว อังกฤษจึงใช้ความพยายามที่จะเจรจาขอให้รัฐบาลไทยยอมรับเจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปปกครองไทรบุรีดั้งเดิม ทั้งๆที่อังกฤษก็ทราบดีว่าคนกำลังเข้าไปก้าวก่ายการเมืองภายในของไทย และข้อเรียกร้องที่คนเสนอไปนั้น ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนต่ออำนาจอธิปไตยของไทย ตลอดจนอาจจะทำให้อำนาจอธิปไตยของไทยเหนือเมืองขึ้นต่างๆต้องเสื่อมคลายลง¹ ความพยายามของอังกฤษดังกล่าวประสบความสำเร็จล้มเหลว แม้ว่าครอว์เฟิร์ดพยายามจะกล่าวโทษเจ้าพระยาฯ ตลอดจนเสนอให้แต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ลงไปเมืองไทรบุรีเพื่อสอบสวนความจริง แต่ทางฝ่ายไทยถือว่าเรื่องนี้เป็นกรณีวิวาทระหว่างขุนนางไทย เมื่อมีการกล่าวโทษซึ่งกันและกันก็สมควรที่จะเดินทางมาแก้คดีในเมืองหลวง เจ้าพระยาสุริยวงศ์โกษา ตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง ประธานในการพิจารณาปัญหาไทรบุรีได้กล่าวว่า "เจ้าเมืองไทรบุรีไม่ใช่เด็กแล้ว จะต้องเป็นผู้รู้และเข้าใจจารีตประเพณีของชาติ ถ้าอยากจะให้มอบคืนอำนาจอธิปไตยปกครองให้ ก็ควรจะขึ้นมาแก้คดีที่นี้"²

แทบจะกล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายในการเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีของคณะทูตชุดนี้ประสบความสำเร็จล้มเหลว ยกเว้นอยู่ข้อเดียวคือกรณีของไทยยอมรับอธิปไตยของอังกฤษเหนือเกาะปีนัง แม้ว่าไทยจะมีได้ยอมรับอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ตามเป้าหมายในการเจรจาของอังกฤษจะไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลไทย แต่อังกฤษก็ยอมรับว่าคณะทูตชุดนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจดหมายเหตुरายวันรายงานการเจรจาของครอว์เฟิร์ดนั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อรัฐบาลอังกฤษ รายงานดังกล่าวเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเมืองไทยทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนอุปนิสัยใจคอของชาวไทย สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ครอว์เฟิร์ดได้ให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับเมืองไทยในเวลาต่อมา³ นับเป็นความสำเร็จในการปูพื้นฐานที่จะนำไปสู่การเจรจาอันจะช่วยให้ชาวอังกฤษทำการค้าขายกับเมืองท่าต่างๆของไทยโดยเสรีและได้รับประโยชน์มากขึ้น⁴ ซึ่งได้แก่การเจรจาของคณะทูต

1 Ibid., p.30

2 Ibid., p.31

3 Mills, Op.Cit., p.136

4 The Crawford Papers, p.182

ของเบอร์นีในเวลาต่อมา นั่นเอง นอกจากนี้คณะทูตฯ ก็ยังประสบความสำเร็จในด้านการสำรวจทางวิทยาศาสตร์และภูมิศาสตร์ จนสามารถทำแผนที่ฝั่งทะเลตะวันออกและปากทางเข้าสู่ลาว ไทย ตลอดจนร่องน้ำและหมู่เกาะที่สำคัญบางแห่ง อาจสรุปได้ว่าแม้คณะทูตฯ นี้จะไม่สามารถปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลของตนให้ลุล่วงไปตามเป้าหมายที่วางไว้ แต่ก็ได้เป็นผู้บุกเบิกความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับประเทศไทยให้แก่รัฐบาลของตนเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีผลจากการขยายตัวทางการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศตะวันตก อันเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตลอดจนการรับอิทธิพลทางแนวความคิดเรื่องระบบการค้าเสรี ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับมีจำนวนประชากรหนาแน่น และตั้งอยู่ในทำเลการค้าที่เหมาะสม จึงเป็นตลาดการค้าที่ได้รับความสนใจจากพ่อค้าตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลเข้ามาในแหลมมลายู การที่อังกฤษขอเช่าเกาะปีนังจากเมืองไทรบุรีซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่โบราณ ยังผลให้เศรษฐกิจและการเมืองของอังกฤษเข้าพัวพันกับเมืองไทยมากขึ้น จนกระทั่งอังกฤษเห็นความจำเป็นที่จะต้องแต่งตั้งคณะทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยที่กรุงเทพฯ ในพ.ศ. 2364 - 2365 แต่ด้วยความรู้สึกละโม้ไม่ไว้วางใจชาวตะวันตกซึ่งเป็นทัศนคติที่ไทยมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ประกอบกับเงื่อนไขที่อังกฤษเสนอเรื่องระบบการค้าเสรีนั้นขัดต่อผลประโยชน์ทางการค้าของไทย รัฐบาลไทยจึงปฏิเสธข้อเสนอของอังกฤษ อย่างไรก็ตามการปฏิบัติงานของคณะทูตฯ นี้เป็นที่พอใจของรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเสีย เพราะเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่การเจรจาที่รัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย